

Genel Yayın Sıra No: 202
2012 / 04
ISBN No: 978-605-5316-10-5

Yayına Hazırlayan
İstanbul Barosu Yayın Kurulu

Tasarım / Uygulama / Baskı
Ege Reklam ve Basım
Sanatları Ltd.Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad.
No: 4 / 1
Ataşehir - İSTANBUL
Tel: (0216) 470 44 70
www.egebasim.com.tr

Birinci Basım: Mayıs 2012
Bu kitap İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Kararı ile 1.500 adet
basılmıştır.

İSTANBUL BAROSU

**TARİHİ, HUKUKİ, TOPLUMSAL
BOYUTLARIYLA
MÜBADELE**

04 Şubat 2012

Orhan Apaydın Konferans Salonu

İSTANBUL BAROSU YAYINLARI

İstiklal Caddesi Orhan Adli Apaydın Sokak
1. Baro Han Beyoğlu / İstanbul
Tel: (0212) 251 63 25 (pbx)
Faks: (0212) 293 89 60
dergi@istanbulbarosu.org.tr

İSTANBUL BAROSU

PANEL

Tarihi, Hukuki, Toplumsal Boyutlarıyla

MÜBADELE

Açılış:

- Av. Doç. Dr. Ümit Kocasakal
İstanbul Barosu Başkanı

Oturum Başkanı :

- Av. Hüseyin Özbek
İstanbul Barosu Genel Sekreteri

KATILIMCILAR:

- Doç. Dr. Kemal Arı
Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İktisadi ve Hukuk Tarihi Enstitüsü Müdürü
- Dr. Neval Konuk
Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğretim Görevlisi
- Esat Ergelen
Lozan Mübaddileri Derneği Başkanı

4 ŞUBAT 2012, Saat: 14:00

İSTANBUL BAROSU O. A. APAYDIN KONFERANS SALONU

İSTANBUL BAROSU BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

Açılış	7
Av. Doç. Dr. Ümit KOCASAKAL	8
Av. Hüseyin ÖZBEK	12
Doç. Dr. Kemal ARI	
Tarih Bilimi Açısından Mübadele	16
Dr. Neval KONUK	
Yunanistan'da Ayakta Kalan Osmanlı Eserleri	36
Esat Halil ERGELEN	
Karagöz'ün Gözünden Mübadele	55

“TARİHİ, HUKUKİ, TOPLUMSAL BOYUTLARIYLA MÜBADELE”

04 Şubat 2012

Orhan Adli Apaydın Konferans Salonu

AÇILIŞ

Av. Metin URACİN

Bu toplantının İstanbul Barosu tarafından ilk çalışmasına tekrar bu güzel güneşli İstanbul gününde hoş geldiniz. Sizlere değerli konuşmacıları tanıtmak istiyorum. Sayın **Doç. Dr. Kemal Arı** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi öğretim üyesi, Sayın **Dr. Neval Konuk** Hanımefendi kendisi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu öğretim görevlisi, Sayın Lozan Mübadilleri Derneği Başkanı **Esat Ergelen** Beyefendi, efendim gördüğünüz gibi katılımcılar bu konuda uzun çalışmaları olan değerli bilim adamları. Bu toplantıyı İstanbul Barosu Yönetim Kurulu üyesi değerli üstadımız **Av. Hüseyin Özbek** yönetecek. Şimdi toplantıyla ilgili açılış konuşması yapmak üzere Sayın Başkanımız **Av. Doç. Dr. Ümit Kocasakal**'ı davet ediyorum, buyurun efendim.

Av. Doç. Dr. Ümit KOCASAKAL
(İstanbul Barosu Başkanı)

Efendim, ben de İstanbul Barosu adına hepinize hoş geldiniz diyorum. Tabii İstanbul Barosu gerçekten çok köklü ve çok önemli bir kurum, şu an biliyorsunuz dünyanın en büyük barosu, Türkiye'nin değil bakın, dünyanın en büyük barosu 29.000 aşağı yukarı üyesi var. Zaten kuruluş tarihine bakarsanız **Mustafa Kemal**'in doğumundan da üç sene önce kurulmuş bir baro, tabii büyüklüğüne yaraşır bir şekilde İstanbul Barosu biliyorsunuz izliyorsunuzdur, şu an ülkemizin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında dik bir duruş sergiliyor ve sergilemeye devam edecek. Birçok konunun yanı sıra mübadele gibi bana göre ihmal edilmiş bir konuyu da İstanbul Barosu işliyor. Daha önce de böyle bir toplantı yapılmıştı. Sanıyorum bu ikincisi.

Açıkkçası benim de tabii Rumeli'yle bir bağım var. Annem Gümölcine doğumludur benim, geçen genel sekreterimiz ve Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği mi tam ismi Sevgili Başkanı Burhanettin Beyle -ki, aynı zamanda delegemiz- bir özel Batı Trakya gezisi yaptık, ama maalesef resmi algılandı tabii işin içinde Baro Başkanı ve Genel Sekreteri olunca Gümölcine ve İskeçe'ye gittik. Açıkkçası manevi açıdan çok doyurucu, haz verici bir olaydı bizim için, herhalde 13-14 tane ayrı Türk kuruluşunu ziyaret ettik, oradaki yaşantıyı veya sorunları yakından görme fırsatımız oldu. Seçilmiş müftülerimizi de ziyaret ettik. Biliyorsunuz bir Yunan hükümetinin atadığı, bir de seçilmiş Türk toplumunun seçtiği

müftüler var ki, Yunan hükümeti tanımıyor. Biz onları da ziyaret ettik ve şunu gördüm ki, işte çağdaş müftü böyle olur. Yani arkasında **Atatürk**'ün resmi olan pırıl pırıl iki tane müftümüz Gümölcine müftümüz zaten İstanbul Hukuk 3'ten terk maalesef, bu işlere kendini adadığı için bitirememiş durumda. Hatta şöyle eleştiriler aldık bazı kesimlerden: Vay efendim, müftüler ziyaret mi edilmiş? Tabii bu sığ düşünceye aslında söylenecek çok şey var, ama şu kadarını söyleyeyim, oradaki müftüler yani sadece bir din görevlisi değil, belirli bir konumları var, Lozan'dan kaynaklanan konumları ve yetkileri var ve oradaki Türk toplumunu bir arada tutan bir ruhani lider konumunda, harç konumunda, çok önemli bir konumda. Onları ziyaret etmeyeceğiz de kimi ziyaret edeceğiz? Bugün olsa gene seve seve gider ziyaret ederiz, onlarla beraber yalnız iki ilin de barolarını ziyaret ettik. Çok sıcak bir temas kurduk kendileriyle ve şunu gördük: Oradaki Müslüman Türk azınlığın hâlâ çok büyük sorunları var, ama bu insanlar o kadar dirençli ve sabırlı insanlar ki, tırnak içinde söylüyorum, yaygarayı sevmeyen, ama sonuna kadar direnen insanlar. Bunu orada bizzat gördük, ama o insanlara yardımcı olmanın en önemli yolu o illerin barolarıyla temas kurmak ve o barolara objektif hukukun gereğini yapmalarını talep etmektir bize göre, yani biz İskeçe ve Gümölcine Barosuyla ilişkilerimizi geliştirdiğimiz zaman oradaki insanlarımızın kanuni, hukuki haklarını elde etmede çok önemli bir işlev göreceğini açıkçası ben düşünüyorum. Tabii bunun yanı sıra gecenin bir yarısı annemin doğduğu evi gittik, bulduk. Çok da duygulandım elbette,

hâlâ birtakım komşularını orada tespit ettik ve hatırladıklarını da büyük bir aslında şaşkınlıkla, fakat memnuniyetle gördüm ki, aradan bu kadar sene geçmiş. Zannediyorum 1957-1958 gibi onlar Türkiye'ye gelmişler, dolayısıyla çok bizim için güzel bir ziyaret oldu.

Şimdi tabii Türkiye'de ben bunu söyleyince kızıyorlar, ama maalesef şu an o aydın dediğimiz kesim organik bu toprağın organik aydını olmaktan ziyade maalesef genetiği değiştirilmiş hormonlu bir aydın tavrı ve duruşu var. Hep biz kötüyüz biliyorsunuz, biz çok kötülükler etmişiz, onu kesmişiz, bunu kesmişiz, onun hakkını almışız, onu perişan etmişiz, ama siz hiç ağızlarından bir gün olsun örneğin, Batı Trakya'daki insanların şu an dahi hak ihlallerini gündeme getirdiklerini gördünüz mü veya oradan gelen insanların veya oradaki yaşadıkları sorunları dile getirdiğini gördünüz mü? 29 Ocak sorsanız hangisi biliyor? 6 - 7 Eylül olaylarını herkes dile getiriyor ve büyük acı olaylardır. Acının karşılığı veya rövanşı olmaz, acı acıdır, ama oradaki Müslüman Türk toplumu da o 29 Ocak 1990'da ona benzer acılar yaşadılar, ama bunları kimse dile getirmiyor. Dolayısıyla bu toplantıyı ben o anlamda da çok önemsiyorum. Burada bizim yapmak istediğimiz geçmiş deşmek, acıları deşmek, vesaire bunlar değil, ama bunun birtakım getirdiği hukuki sonuçları, bunların yarattığı, mübadelenin yarattığı birtakım hukuki sorunları ortaya koymak, yani benim anneme Gümölcine doğumlu olduğu için yıllarca vize verilmedi. Oraya gider, belki herhalde öyle zannediyorum, yani birtakım topraklarını, evini, şunu bunu talep eder

diye zannediyorum. Bakın, daha yeni geldik, bir eleştiriden dolayı bir Yunan Mahkemesi 150.000 Euro tazminata hükmetti. 150.000 Euro tazminat düşünebiliyor musunuz? Bu tamamen bir hakkı ortadan kaldırmaktır bana sorarsanız, işte bunlar hiç konuşulmuyor, ama biz bu konuda duyarlıyız İstanbul Barosu olarak, dolayısıyla ben bu toplantının yapılmasını sağlayan herkese şükranlarımızı sunuyorum baromuz adına.

Av. Hüseyin ÖZBEK

(İstanbul Barosu Genel Sekreteri)

Başkanımızın az önce ifade buyurduğu gibi biz İstanbul Barosu olarak geçmişte de mübadeleyle ilgili bir bilimsel toplantı düzenledik. O zaman da değerli akademisyenlerimiz ve Lozan Mübadilleri Vakfı adına da bir değerli katılımcı buraya geldi, baromuzda aynı salonda bu mekanda bundan 3 yıl kadar önce tebliğlerini sundular. Biz bunu kitaba dönüştürdük, baromuzdan temin edebileceğiniz bir kitap, cep kitapları serisinden oldukça da ilgi gördü.

Konuşma notları kitaba dönüşecektir. Çünkü gerçekten de söz uçuyor, yazı kalıyor yarına, hem baromuzun çalışması, hem baromuzun duyarlılığını göstermesi, hem de toplumsal bir ilginin yeniden uyanmaya başladığı, bu konunun doğrusunu, bilimselini dönem atmosferi, dönem sosyolojisi, dönem tarihiyle örtüşür bir biçimde, objektif bir biçimde anlatmak herhalde işin en doğrusu hem bilim namusu, hem saygın bir hukuk kurumunun sorumluluğudur diye düşünüyorum. Gerçekten 30 Ocak 1923'ten bu yana 89 yıl geçmiş, aslında bazen istiyorsunuz, ama tam 30 Ocak günü böyle bir toplantıyı düzenlemek mümkün olmuyor. Bu toplantıyı 4 Şubatta yaptığımız toplantıyı 30 Ocak olarak kabul edin ve 89. yıl olarak kabul edin. 89 yıl geride kalmış, neredeyse 100 yıl, bir asır geride kalmış bir olay. Düşünün ki, o tarihte henüz 24 Temmuz 1923'e ulaşmamışız, Lozan Antlaşması imzalanmamış, ama 30 Ocak 1923'te Lozan görüşmeleri sürerken bir mübadele protokolü imzalanmış. Bu müba-

dele protokolünün 1 Mayıs 1923'ten itibaren uygulanırılığı kabul edilmiş ve bu süreç içinde Yunanistan'daki Müslümanların Türkiye'ye Batı Trakya hariç olmak üzere göçürülmesi, Türkiye'de Osmanlı uyruğu olan Osmanlı kimliği ve pasaportu taşıyan Ortodoks Osmanlı yurttaşlarının da Yunanistan'a göçürülmesi karşılıklı olarak kabullenilmiş, kabul edilmiş.

Bu reel tarih açısından, tarihi gerçeklik açısından böyle, ama günümüzde her alanda olduğu gibi bu konuda da bir sanal tarih yazıcılığı var. Dönem sosyolojisinden, dönem gerçekliğinden soyutladığınızda laboratuarda veya masada veya film stüdyolarında, platolar da istediğiniz gibi tarihi yeniden kurgulayabilirsiniz, ama adı üstünde bu bir filmografi olur, bu bir sanal tarih olur, bu senaryo yazarının, senaristin isteğine göre, öznel düşüncelerine göre, sübjektif düşüncelerine göre tanımladığı, yoğurduğu bir tarih olur, gerçeklikten uzaktır. Tabii ki gerçeklikle örtüşen, gerçeği değişik boyutlarıyla inceleyen tarihçiye benim çok büyük saygım var, bilim insanlarına çok büyük saygım var, ama Uğur Mumcu'nun dediği gibi geçenlerde katledilişinin 19. yıldönümünde büyük bir üzüntüyle ve duyarlılıkla andığımız Uğur Mumcu'nun dediği gibi bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olanlara da saygı duymakta kendi adıma biraz zorlanıyorum, kendimi zorlamam gerekiyor.

Şimdi bugünlerde, bu yıllarda geçtiğimiz birkaç yıl içinde ve muhtemelen de gelecekte filmler çevrilecek, diziler çevrilecek, romanlar yazılacak, anılar yazılacak, bir şeyler ortaya çıkacak, birtakım çeyiz sandığından küf-

l bir Şeyler ortaya saçılacak ve neticede en son, en güncel olandan baŐlayayım, **Dedemin İnsanları**'ndan **Elveda Rumeli** biraz geriye doğru gidelim, **Emanet Çeyiz**'e doğru uzanalım, **Büyük Ayrılığa**, işte böyle bu tür Şeylerle **Yüreğine Sor** falan bir algı, bir düşünce, bir iklim, bir atmosfer yaratılmaya çalıŐılıyor, ama gerçekle örtüŐme derecesi nedir?

Şimdi burada çok değerli katılımcılar var. Sağ olsun bizi kırmadılar, Doç. Dr. Kemal Arı var. Kemal Hocamızın doktora tezi mübadele, bu karşılıklı grme. Burada tarihsel süreç nedir? Tabii 30 Ocak 1923 diyorum, ama burada muhakkak ki Şunun tarihçiler tarafından, sosyologlar tarafından tabii ki 1912 Birinci Balkan Savaşı'nın anımsanması lazım, 1913 İkinci Balkan Savaşı'nın anımsanması lazım, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nın hatırlanması lazım, 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun, işgalci Yunan ordusunun İzmir'e çıkıŐının işgal için sonradan **Küçük Asya Felaketi**ne dönüŐecek bir maceranın başlangıcı olarak 15 Mayıs 1919'un hatırlanması lazım, 9 Eylül 1922'nin hatırlanması lazım ve ardından da 14 Eylül 1922'nin hatırlanması lazım. Şunun için diyorum: Şu anda Türkiye'de Yunan soykırımıyla ilgili bir iddia yok, bir anıt yok, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir karar da yok, ama Yunanistan'da, komŐumuzda suyun öte yakasında hatırladığım kadarıyla üçüncüsü dikilmemiŐse **Atatürk**'ün doğduğu eve çok yakın bir mahalde Selanik'te iki tane nur topu gibi Pontus Soykırımını anıtı var, üstelik de bu Pontus soykırımının tarihi çok ilginç 19 Mayıs, yani Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadeleyi yürütmek için, Milli Mücadeleye nderlik için

Samsun'a çıktığı tarih nedense 17 Mayıs değil, 20 Mayıs da değil, 19 Mayıs Pontus soykırım tarihi olarak belirlenmiş.

Yine 9 Eylül 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları, Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk Orduları İzmir'e girdi, ama Yunan Ordusu'nun son artıklarının, son döküntülerinin Anadolu'yu, Küçük Asya'yı -onların tabiriyle- tek tarih olan 14 Eylül de küçük Asya Helenlerinin soykırım tarihi, şu anda Yunan Parlamentosunda kabul edilmiş iki tarih var. 14 Eylül ve 19 Mayıs, böyle bir karşılıklı bakış var. Halklar arası dostluk önemlidir, halklar arası barış önemlidir. Suyun iki yakasındaki insanların da huzura ihtiyacı var. Geçmişini hatırlamak çok önemlidir, insanların atalarına saygı insan olmanın kendi soyundan geldiği insanlara karşı saygı insan olmanın, bir varlık olmanın doğal gereğidir, doğal sonucudur. İnsanın doğduğu toprakları özlemesi kadar, beşiğinin sallandığı toprakları özlemesi, tütün işlediği, böyle ekim dikim yaptığı toprakları, sığır güttüğü toprakları özlemesi kadar o toprakların kokusunun 50 yıl, 100 yıl sonra burnuna gelmesi kadar doğal ve insani bir şey olamaz. İnsani şeylerde insanca ölçütleri de kaçırmamak kaydıyla, tarihe saygı kaydıyla, nesnel olmak, bilimsel olmak, objektif olmak ve işin özeti vicdan sahibi olmak kaydıyla. Ben burada Sayın Kemal Arı Hocamıza sözü bırakmak istiyorum, yoksa biz yarım saat daha konuşsam, beni dinleyip burayı terk edersiniz. Onun için bu işin tarihsel arka planını, panoramasını bu konuda doktora tezi, çok önemli bir bilimsel çalışmaya imza atmış olan hocamıza bırakmak istiyorum, buyurun Sayın Hocam.

TARİH BİLİMİ AÇISINDAN MÜBADELE

Doç. Dr. Kemal ARI

**(9 Eylül Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü Müdürü)**

Ben naçizane bu konuya yöneldiğimde tabii bir doktora tezi düzeyinde bu konuya yöneldiğimde onun bir adım sonrasını sevgili Sefer Bey hatırlayacak, aslında Türkiye’de bu konuda hemen hemen hiçbir çalışma yoktu, karanlıkla ilerliyorduk ve dönemin arşivleri son derece sınırlıydı. Var olan kaynaklardan, yerli ve yabancı kaynaklardan hareket ederek ve belli bir tabii ki tarih yöntemi uygulayarak konuya eğildim ve tabii ki zaman içerisinde çalışmalarım sürdü. Sadece mübadele üzerine değil, Türkiye’nin değişik tarihsel süreçlerde yaşanmış olan, Türkiye’de yaşanmış olan göç süreçleriyle ilgili pek çok yerli ve yabancı birtakım ortamlarda bu konuları ele alıp irdeleme olanağı da buldum. O zaman tabii ki zaman içinde oluşan bir yargım oldu, o da şuydu: Yaklaşık bir hesapla bugün Türkiye’deki nüfusun yüzde 40’ı bir şekilde göçü kendi evinde, ocağında dinleyerek büyümüştür. Doğrudan yaşamıştır ya da bunu yaşayan büyüklerinin anlattıklarıyla göç öykülerini ve türkülerini dinleyerek büyümüştür. En azından kendi kişiliğinde, kendi tabii ki kişiliğinin oluşumunda bu psikolojik etkileri tatmıştır. Bu çok net açık, ama şaşırtıcı bir biçimde bu kadar derin bir göç ve nüfus hareketleri laboratuvarı görüntüsünde olan Türkiye’de hemen hemen bilimsel olan hiçbir eserin 2000’li yıllara kadar neredeyse

yapılmamış olması da bu ülkeye özgü garabetlerden bir tanesidir değerli arkadaşlar, çok acı. Birtakım sosyologlar belli yönleriyle bu konuya eğilme ihtiyacı duyduğunda da onlar tabii ki birtakım ideolojik açılımlar da bunlara eklenmiş. Mesela, Behice Boran'lardan falan söz ediyorum ve yaptıkları çalışmalarda elbette ne kadar bilimsel olursa olsun başka kesimler tarafından da küçümsenmiş ve bir anlamda da belki Türkiye'nin 1960'larda, 1970'lerde o zamanki siyasi koşullarıyla bu konulara eğilmek de belki sistem tarafından sakıncalı görülmüş. Bunları çok net ortaya koymamız gerekiyor.

Zaman içerisinde tabii ki sadece tarihin oluşumundaki etkenler sadece Türkiye'nin kendi içindeki birtakım etkilerin zorlamasıyla olmuyor, dışarıdan birtakım zorlamalarla da oluyor. Bu her ülke için öyle ve zaman içerisinde kafamızı gömdüğümüz kum yığını içerisinde çıkarıp, daha bilimsel, daha bilgiye dayalı ve daha araştırmalara dayalı olarak tarihimizi incelemek gereksinimi ortaya çıkmış. Özellikle Ermeni sorunu, yani birtakım Türk diplomatlarına saldırılar başladıktan sonra bunun temelinde var olan nedir düşüncesiyle daha bilinçli birtakım bu tür konulara yaklaşma eğilimi içerisinde Türkiye'de girilmiş, kültür anlamında da böyle.

Sonra garip bir açılım oldu Türkiye'de, mübadele üzerine de garip bir açılım oldu, onu da özellikle vurgulamam gerekiyor. Zaman içerisinde tırnak içerisinde söylüyorum, çakma birtakım tarih kitapları da yazıldı. Yani mübadeleyi anlatma adına hiçbir şekilde sağlam referanslara dayanmayan, çoğu zaman da

oradan, buradan derleme biçiminde ve bazen de olayı gerçeğinden tahrif ederek kaynağını net olarak göstermeyerek akıl almaz birtakım ithamlara ve boyutlara ulaşacak biçimde iddiaları içeren, kendi içerisinde içeren, dile getiren ve bunu kamuoyunda dillendirmekten de geri kalmayan birtakım yapıtlar da yazıldı. Aslında bu çok önemli bana göre, bir konuyu sağlıklı olarak incelemek tabii ki sadece tarihsel boyutuyla değil, yani tarihçilik boyutuyla değil, etimolojik olarak, sosyolojik olarak, sosyal antropolojik olarak incelemek, özellikle de toplumun tabii ki kültür kalıplarına, davranış biçimlerine ve giderek siyaset eğilimine, siyasal eğilimlerine kadar etkileri neler olmuştur, bunları incelemek son derece bize bugünü tanımak için önemli veriler sunabilir, ama bu özellikle bilgi kirliliği konuya yaklaşma konusunda, yani tarih açısından yaklaşma konusunda da tarihçinin önüne birtakım sorunlar çıkarmıştır. Bunu da özellikle vurgulamakta yarar görüyorum. Çünkü artık şunu bilmemiz gerekiyor Türkiye olarak: Elbette bu konu sinemada, tiyatrodada, roman yazarken, öykü yazarken, şiir yazılırken işlenecektir, işlenmelidir, bunun tersini düşünmek bile abestir, ama en azından bilim adına yapıldığı söylenen çalışmaların doğru referanslar üzerinden, kaynaklar üzerinden ve tarihin tabii ki bilindik sağlam kurgulamasını baz alarak ve onu referans alarak gitmesi zorunludur. Yoksa birtakım siyasi görüşlere malzeme sunmak, birtakım açılımlara malzeme sunmak o sözünü ettiğim düşünce boyutuna birtakım veriler taşımak gibi bir amaç varsa işin içinde, bu gerçek tarihçinin işini zorlaştırmaktan öte gitmez.

Lozan Mübadilleri Vakfı'nın kuruluşundan sonra gerçekten iyi işler yapıldı. Yani tabii ki o günleri anımsamak ve en azından o günlerde yaşanan zorlukları dile getirmek adına birtakım bilimsel etkinliklerin yapılması, birtakım konferansların düzenlenmesi, değişik birtakım mekanların müzeler, vesaire bunların açılması son derece yararlı katkıları da sunmuştur. İşte burada bu kalabalıktan da görüyoruz, yani bu insanların eğiliminden de görüyoruz, sonuçta bir diplomatın mübadele diyecek yerde sık sık müdahale dediğine tanık olan bir dönemden bugüne geldiysek ve insanlar bugün bu konuları sorgulamaya başladıysa, bunlar herhalde çok anlamlıdır, çok değerlidir. Bu işin bir yanı, şimdi birazcık ben tabii ki mübadele konusuna burada aşına olmayan veya mübadele konusunu yeterince bilmeyen arkadaşlarımın da olabileceğini düşünerek, ama tabii ki pek çok kişinin de konu üzerine kitap okumuş olduğunu da düşünerek bir orta yolu bularak mübadelenin tarihsel arka planını bana sorulan soru bu olduğu için elimden geldiği kadar açmak istiyorum.

Şimdi mübadele fikri ya da ekalliyetlerin mübadelesi, yani mübadele değiş-tokuş anlamına gelen bir sözcük hepinizin malumu olduğu üzere aslında çok eski tarihlere dayanmış olmasına karşın ta Balkan Savaşına kadar mübadelenin tarihsel köklerini götürmek olanaklı olmakla birlikte bizim sözünü ettiğimiz ve ele alacağımız mübadelenin tarihsel olarak tetikleyicisi olan olaylar zinciri az önce çok değerli Başkanın da ifade ettiği gibi 15 Mayıs 1919'da Anadolu'nun işgali, ardından Türk ulusal var-

lığının bağımsızlık ve özgürlük temelinde bir ulusal ve bağımsızlık mücadelesine yönelmesi ve derken bu saldırıları Anadolu'nun Bozkır'ında yenmesi ve sonuçta 9 Eylül 1922'de Yunan ordusunu İzmir'de denize dökmesiyle birlikte kademeler halinde gelişen birtakım olaylar zincirinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Hep söyleniyor Lozan bunun çok önemli bir dönüm noktası. 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Anlaşmasına ek protokol, yani en azından mübadelede temel alınan, uygulanan bu sözünü ettiğim tarihsel metin, ama onun öncesindeki olaylara baktığımız zaman Dr. Nancy'nin getirip de İngiltere'nin tezi olarak mübadele yapılmalıdır ve azınlıklar karşılıklı olarak değiş-tokuş edilmelidir sonucuna gelinceye dek yaşanan olaylara bir de bakıyoruz ki, bir anlamda gerçekten de hani o dönem için benim naçizane kanaatim, yargım olarak, düşüncem olarak en akıllıca çözümlerden birisi olarak bu düşünülebilir. Niçin böyle? Biraz somut veriler üzerinde gidersek zannediyorum hem mübadelenin öncesinde ve sonrasında açılmış olan yaralar, ekonomik anlamda, insani temelde, psikolojik anlamda, siyasi anlamda, hukuki anlamda bu sözünü ettiğim açılmış olan yaraların fotoğrafını çekmek açısından birtakım verileri somut biçimde görebiliriz ve sonraki olayları da zannediyorum bu ilk oluşan olaylarla birlikte görme olanağına sahip olabiliriz.

Değerli arkadaşlarım, bir kere şunu açık bir şekilde ifade edelim: Anadolu'ya Yunan ordusu çıktığında Pan Helenistik bir düşünceyle çıktı. Yani bir Helen İmparatorluğu kurmak ve

bu tabii ki Megali İdea'ya kadar giden bir düşünceydi ve dolayısıyla Helenizm'in bayrağını Rusya'da dalgalandırmak o dönemdeki birtakım siyasetçilerin, birtakım hukuk insanlarının, tarihçilerinin veya din adamlarının doğrudan doğruya söyleminde, kaleminde açıkça ifade etmekte oldukları bir husustu. Peki, ne oldu bu düşünce? Tabii ki bir milliyetçilik şahlanışı, kabarıışı bu sözünü ettiğim milliyetçiliğin Anadolu'dan çok daha önce tabii ki Fransız ihtilalinden sonra kademeler biçiminde Balkanlarda yeşerdiğini ve ilk büyük dalga olarak da 1829'da Yunanistan'a bir bağımsızlığa doğru, yani Osmanlı'dan bağımsız Yunanistan'a doğru götürdüğünü özellikle bilmemiz gerekiyor. Yani 1821 Mora isyanlarından sonra kademeler olarak, şimdi bunun evreleri var, ona girmek istemiyorum.

Peki, sonra ne var? 15 Mayıs 1919'da bir İyonya devleti kurmak düşüncesi projesiyle Yunanistan'ın Anadolu topraklarını işgale başlaması ve kademeler halinde de bu işgali genişletmesi, tabii ki olay bununla sınırlı değil, aynı zamanda güneyde birtakım olaylar var. Fransız kışkırtmasıyla Ermenilerin yaptığı birtakım olaylar var, Fransa devreye girecektir daha sonra. Kuzey Anadolu'da gene Pontus Rumlarının ayaklanmaları vardır, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birtakım başka projeler devreye girmiştir. Onlar zamanın sınırlı olduğunu da düşünerek biraz tabii ki üstünkörü geçmek zorundayım, düşüncesindeyim ve sonra Yunan ordusunun -bakın, birtakım somut şeyler ortaya çıkacak artık- Anadolu'da çıktığın andan itibaren nüfus kompozisyonunu değiştirecek

birtakım oluşumlar da beraberinde gelmiştir. Nedir bunlar? Mesela, bunlardan en önemlisi işgal edilen alanlardan Türklerin ya da Müslümanların, tabii o zaman Müslüman eşittir Türk olarak görülen bir kavram en azından Osmanlı yapısı içinde bunu söylüyorum, bu işgal alanlarından göç ettirilmesi gibi bir siyaset izlenmiştir Yunanistan tarafından ve işgal havzasından çok sayıda insan göçe zorlanmıştır o ya da bu sebeple ve sadece eski Aydın vilayeti içerisinde bu şekilde göç edenlerin sayısının 200.000 olduğu o dönemin kayıtlarında mevcuttur. Yani bir göç ettirme politikası vardır.

Sonra bunun karşısında tabii ki savaş yıllarında Anadolu Rumları'na uygulanan bir təcir de var. Savaş koşullarında olan bir şey, yani savaş alanlarından uzaklaştırmak, belli güvenli yerlerde toplamak, batı ordusu komutanlığının emriyle yapılan şeylerdir bunlar, gelelim, biraz daha ilerleyelim ve sonunda 26 Ağustos, 30 Ağustos derken Türk ordusunun Akdeniz'e, yani Ege doğrusuna ilerleyişi ve cephenin çöktüğü haberiyle birlikte bütün iç Ege'den ve kıyı Ege'den ve doğu tabii ki Trakya'dan ve Marmara bölgesinden, kısmen Karadeniz bölgesinden -ama o kadar yoğun değil- insanların, Türklerin kendilerinden intikam alacakları korkusundan dolayı daha Türk ordusu kendilerine ulaşmadan -hatta bir süre ulaştıktan sonra da devam eder- yoğun biçimde adalar üzerinden Yunanistan'a yığılmaları. 9 Eylül 1922'de Türk ordusu İzmir'in mavi sularına ulaştı. Yüzbaşı Şerafettin Bey İzmir Hükümet Konağında göndererek Türk bayrağını çekti, Yunan bayrağını indirdi, o gün Türklerin kendilerine göre tabii

ki hedeflerine ulaştıkları noktaydı ve gene o zamanın literatüründe var olan şeylerle söylüyorum, artık süvarilerin ağızlarından güzel Akdeniz marşları ve türküleri söyleniyordu. Gene o dönemin literatürüne göre söylüyorum, kordonda nal sesleri artık duyuluyordu ve Ege'nin mavisine Türk süvarilerinin bronzdan gölgeleri düşmüştü. O zamanın literatüründen birtakım ifadeler ve sonunda tabii ki bu olayla birlikte, yani İzmir'i Türk ordusunun ulaşmasıyla birlikte onun arkasından gene dalgalar halinde nüfusun yollara dökülmesiydi. İki ay içinde, yani 9 Eylül'den iki ayı sayın, iki ay içerisinde Doğu Trakya'dan, Marmara bölgesinden ve Türkiye'nin Anadolu'nun başka yerlerinden perişan bir biçimde kaçarak Yunanistan'a yığılan insanların sayısı 850 000'di. Dönemin kış koşulları olduğunu düşünelim ve tabii ki o insanların Türkiye'den kaçarken yanına -hani o zamanki ifade, gene her zaman söylenen bir şey- yükte hafif, ama pahada ağır ne varsa, alabildiği neyse yanına yollarda soyularak tabii ki o ya da bu şekilde birtakım zorluklarla karşılaşarak çamur çökek içinde kar, kış, kıyamet içerisinde Yunanistan'a yığılmaları.

Ne var ardından? Anadolu'yu önce bir tamamlayalım. Bu profili çizersem zannediyorum bazı şeyler daha iyi olacak. Tabii ki Türk ordusu İzmir'e geldi, bu ordunun içerisinde subaylar, askerler, erler var. Bunlar tabii ki kalan, yani buradan giden insanlar bir mal varlığı bıraktı doğal olarak ve çıkan yangınlar dolayısıyla -bu sadece İzmir yangını değil, konu İzmir yangınındaki hep bildik tartışmalar falan da değil, ama şunu da vurgulaya-

lım, oradan, buradan, şuradan pek çok yangın ve sonuçta- yaklaşık olarak bu insanların 200.000-250.000 ev bırakması gerekirken geriye kullanılmak üzere nüfus hesaplarına göre, ancak 25.000 tane kalmıştır ve bunların da 8.000 tanesi hükümet kuvvetlerinin eline geçmiştir. Aradaki fark yerel birtakım insanlar tarafından o ya da bu şekilde gene o dönemin -bu konuda bir de makalem var- literatürü üzerine söylüyorum, fuzulen işgal edilmiştir, yani gereksiz, haksız yere işgal edilmişlerdir. Şimdi böyle bir tablodan söz ediyoruz. Peki işgal edenler kimler? Harikse dediğimiz gruplar bunların içerisinde, yangından zarar görenler sadece Rum evleri değildi ki, Türklerin evleri de zarar görüyordu ve çamurda, çökekta, kar, kış, kıyamet içerisinde kalmış olan insanlar bir eve ihtiyaç duyduğunda ve tabii ki daha hükümet otoritesi kurulamadan o boşlukta o ya da bu nedenle sahte belgelerle, düzmece belgelerle, korkutmayla, zorla, şununla bununla çünkü kolluk gücü yok, hukuk yok, mahkeme yok, hak yok, o kargaşa ortamından söz ediyorum, bir şekilde fiilen bir eve girmiş ve o evi zapt etmiştir.

Sonra hükümetin de yanlış politikaları var. Mesela, bunlardan bir tanesi Rumlardan kalan emvali özellikle 30 Ocak 1923 tarihine kadar olan o dönemde bir kısmını açık arttırma yoluyla satmıştır, çünkü daha Mübadele Anlaşması yok, onun getireceği hükümler, kurallar yok, ne olacağı bilinmiyor ve özellikle taşınmazlar, ambarda kalan ürün, bahçede kalıp, zar zor toplanmış üzüm ya da ahırda kalmış olan af buyurun büyükbaş hayvan, küçükbaş

hayvan, bunlar müzayede yoluyla Maliye Bakanlığı tarafından satıldı. Bunlar önemli, yani birtakım ipuçları ortaya çıksın diye söylüyorum. Ne var bunun ardından? Türk subaylarının aileleri gelecek. Artık ordu geliyor ve belli yerlere yerleşiyor ya, işgal altından kurtarıyor ya, bu insanların eve, ocağa ihtiyacı var. Hükümetin aklına hemen tabii ki Rumlardan kalan mal varlığı gelmiştir. Bu mal varlığının bir kısmı askeri amaçlı olarak askeri kullanıma verilirken, bir kısmı da o dönemdeki memur ailelerine ve subay ailelerine gene hükümet tarafından verilmiştir, bu da çok enteresan bir şey.

Peki, nüfusun hareketliliği bu kadar mı? Bakın, bir nüfus boşalmasından söz ettik. Yani bu sözünü ettiğim bölgede Ortodoks nüfusun kaçarak perişan bir biçimde Yunanistan'a gittiğinden söz ettik. Peki, şimdi ne geliyor yerine? Bir zamanlar Yunanistan'ın işgal döneminde göçe zorladığı insanlar şimdi kurtarılmış bölgelere doğru göç ediyorlar. Perişan bir biçimde onlar da, yokluk içindeler ve o dönemdeki belgeleri okuduğunuz zaman mezarlıklar mesela ikamet haline gelmiş, mezarlıklarda bu insanlar barınıyorlar. Derme çatma birtakım kulübeler kurarak işte bezden, naylondan çadırlar oluşturarak ve bunların tabii ki yarattığı bir kargaşa ortamı var. Bunlara felaketzede diyoruz. Hemen bir grup daha söyleyelim, 1916-1917 Rus işgalinden beri o bölgeden kaçıp da yerleştirelememiş olan insanlar vardı. Bunlara vilayati şartiye muhacirleri deniliyordu. Onlar da ev bekliyor, ocak bekliyor, kalacak bir yer bekliyor ve hemen akıllara Rumlardan kalan emval geliyor.

Şimdi buradan giden insanlara ve karşı tarafa bakalım. Şimdi Yunanistan'da bu sözünü ettiğim dönemde düş kırıklığı ve fanatizm en üst düzeye ulaşmıştır. Bu da toplum psikolojileri açısından doğaldır. Şöyle düşünün, daha düne kadar Helenizmi gerçekleştirdik ve Helen bayrağını biz Rusya'da dalgalandıracağız diye büyük bir motivasyon ve bir siyasi dalganın yükselişi varken şimdi bir büyük düş kırıklığı. **Mustafa Kemal**'in ordularının Yunan ordusunu ezdiği ve dolayısıyla bu büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır ve kaçkınlar, yani kaçkın dediğim bunlar doğrudan doğruya 30 Ağustos'ta imhadan kurtulup bir şekilde firar ederek Yunanistan'a yığılmış olanlar, dağlar kol geziyor firari askerlerle, köyler, kasabalar basılıyor. O dönemde Yeni Asır Gazetesi'nin sayılarına bakın ya da o dönemin arşiv belgelerine, şöyle diyor mesela, Yeni Asır'ın bir ifadesini hatırlıyorum şu anda: "*Selanik'in arka sokaklarında -bir yeri anlatıyor- sabaha karşı 20 tane Türk cesediyle karşılaşıldı*" Neden? Çünkü şimdi bir de orayı anlamak gerekiyor. Fanatizm hat safhada ve Yunanistan'ı o tarihlerdeki nüfusunun 3 - 3,5 milyon arası olduğunu düşünün, değerli arkadaşlarım, bir anda 850.000 kişinin perişan bir biçimde beslenmeyi bekliyor, ilaç bekliyor, barınmak için imkân bekliyor, böyle bir ortama yığıldığını düşünün ve bir de Yunanistan'da artık güvenliğin kalmadığını, firari etmiş askerlerin dağları tuttuğunu ve Yunanistan'ın da bu savaşın sorumlusu kim düşüncesiyle bir siyasi çalkantının, bir siyasi büyük buhranın yıkımın içinde yuvarlandığını düşünün. **Reşat Nuri Tesal**'in anılarını okumak gerekiyor mesela, o yıllarda yapılan Yu-

nan katliamıyla, zulmüyle ilgili olarak nasıl, bakın daha mübadele anlaşması yok. Biz zannediyoruz ki, işte Mübadele Anlaşması olmadan Türkler gelirken Ortodokslar kaçtı karşı tarafa gitti, ondan sonra da mübadele hayır, bir şey daha var. Sırf bu sözünü ettiğim Yunanistan'daki baskılardan dolayı daha Mübadele Anlaşması yokken on binlerce Türk kıyımdan kaçmak için Yunanistan'ın liman kentlerine dolmuştur, çadırli ordugahlar kurulmuştur. Hanya, Kandiye, Kavala, Selanik hangi birini sayayım ki ve her birinde 30.000 - 40.000 yığılmalar olduğunu ve bu insanların kar, çamur altında, soğuk altında bulabildikleri barınaklarda parası olan otelde kalıyor, ev tutuyor falan filan ayrı konu, ama devamlı saldırılara maruz kalarak ve hakaretler edilerek, mesela, cenazelerini bile gömecek fırsat bulamayarak, tekmelenerek, tükürüklere boğularak toplu saldırılara uğrayarak göç ettiklerini düşünelim. Bakın, bu sözünü ettiğim fanatizmin yol açtığı kötülüklerin bir boyutu da var.

Şimdi ne oldu? Karşılıklı olarak insanlar yollara döküldü. Henüz daha bir anlaşma metni de yok ve ondan da öte Yunanistan sınırları kapatmış, sınır geçişleri yok. Yani o dönemin mesela, en önemli sorunlarından bir tanesi mülteci sıfatıyla tabii ki, mülteci, yani göç eden, sığınmacı olarak, yani bir yasal hak bile oluşmasını beklemeden bulabildikleri olanaklarla Türkiye'ye geçmeye çalışan insanlar daha anlaşma yok, 50.000'in üzerinde sayıları. Fakir, yoksul bir ülkeden söz ediyoruz, böyle bir tablodan söz ediyoruz. Biraz telepati de yapmak lazım, biz tarihi anlatırken, tarih-

çinin işini anlatırken metotta burada tarihçi olan arkadaşlarım da var, çok iyi bilirler, önce tarihçinin işinin anlamak olduğunu düşünürüz, anlayacaktır önce, anlasın ki, anlatabilsin. Anlatmak sonrası bir süreçtir, yani önce anlasın, anlamak için de bir şeyi hissetmek de vardır. Sadece yazılı belgeler bir yere kadar anlatır, yani belgelerin hissi yok ki, onlar ancak kelimeler araçtır, yazı araçtır, size belli bir dönemdeki olayları anlatır, ama hissetmek lazım. Bu insanların şu anda dramını düşünün. Karşılıklı olarak soralım şimdi, Türkiye'den kaçıp gidenlerin suçu neydi? Tekrar soralım, aynı şekilde karşı taraftan kıyımdan, korkudan kaçarak bu sözünü ettiğim liman kentlerine dolup, bir an önce Türkiye'ye gelmek için yollara dökülüp hangimizin hayat hikayesinde, aile hikayelerinde bunlar yoktur, aile büyüklerimizin anlattığı şeyler içerisinde bunlar yoktur? Bir gece yarısı ailem yola çıkmış. Çocuk işte yeni doğmuş, zor bile birtakım kundaklara sarılmış. İşte annem, dedem her neyse göğsüne bastırmış, sütüyle beslemiş, günlerce Selanik sokaklarında perişan bir biçimde kalmışlar, bunlar yok mu hayat hikayelerimizde? Bir düşünelim, nasıl bir yaşamdı bunlar, nasıl ortaya çıktı? Salgın hastalıklar değerli arkadaşlarım, vebaya varıncaya kadar bakın, en önemli sorunlardan bir tanesi bakın, bunlar irdelenmedi.

Biz mübadeleyi çok açık söylüyorum, bir hamaset edebiyatı içerisinde yapıyoruz bu ülkede ve maalesef tarihlere akılcı ve anlayarak bakmak yerine hissi bakmayı yeğliyoruz bir anlamda ve somut birtakım verilerin üzerin-

den gitmektense, arşivlere girip arşiv belgelerinin söylediklerinden hareketle bir anlatma yerine gitmek yerine birtakım böyle duygusal eğilimler, birtakım anlayışlar üzerine yöneliyoruz. O dönemin en önemli sorunlarından bir tanesi daha sonra gemiler devreye girecek, ama gemiler için uygulanan fare itlafıdır. Telef etmek, yok etmek zorunlu kılınmıştır gemiler, karantinalar, Tahaffuzhaneler, hani Tuzla'da da biliyorsunuz bir mübadele müzesi yapıldı değil mi, yani karantinalar mesela ne kadar önemli ve burada uygulamalar, hastalıklar, o dönemde kızılın, kızamığın, çiçeğin, frenginin, vebanın bunların geldiği olay Selanik'te veba var o zamanlarda ve en önemli işlerden bir tanesi de o dönemde gemiler için fare itlafı zorunluluğu getirilmesi, hiçbir gemi Türkiye'den fare itlafı uygulamasından geçmeden hareket ettirilmiyor, dezenfekte edilecek ve hükümet görevlileri kontrol ediyordu. Zar zor, güç bela o zavallı küçük bütçesiyle Türkiye bunları yapmaya çalışan bir ülke olarak karşımızda. Yunanistan için de zorluklar var, hani ben şey olarak bakmıyorum, yani birtakım böyle keskin duygularla bakmıyorum, anlamaya bakarak söylüyorum.

Yunanistan'a bakalım, şimdi Yunanistan'daki duruma bakalım, olayı devam ettirelim. Bir ara parantez olarak bunu söyledik. Yunanistan'ın o tarihteki uygulamalarından bir tanesi nedir? Türklerin elinde olan mal varlığının -bunu tabii ki taşınır mal anlamında söylüyorum, taşınmaz mallarla ilgili tasarrufu da var- yüzde 70'ine Harp Vergisi adıyla el konuldu. Bundan daha büyük bir baskı, zulüm

olur mu? İyi düşünelim, hani her şey çok romantik, insanlar bir araya gelmiş, iyi anlaşmış falan filan bakın, bir Yakup Efendi diye bir arabacının örneğin o tarihte yazdıklarını arşiv belgelerinden hatırlıyorum. Bir Rum aile getirilip evine yerleştirilmiş ve büyük kavgalar ve yaralanmalar olmuş, yaka paça Türkler dışarı atılmış. Bunlar olabilecek şeyler, her şey çok romantik gördüğümüz biçimde olmuyor. Tarih bizim anladığımız öykü boyutunda, film boyutunda romantizmin her boyutunda neyse artık, onun dışında baktığımız bir çerçevenin dışında da kalbi kütür kütür atıyor. Şimdi evet, ben de katılıyorum, bunlar çok fazla dilendirilmesinin, söylenmesinin, halkların kardeşliği olsun evet, doğrudan da bakın onu da söyleyeyim yeri gelmişken, gerçekten de halklar masum. Çünkü bu insanlar etle tırnak gibi yüzyıllardır iç içe yaşamışlar. Aralarında ciddi olaylar olmamış, ama ne zamanki emperyalizm bu coğrafyaya el atmış ve ne zaman ki bir halkı başka bir halka karşı kışkırtmış, ondan sonra öteki de eğilip başka bir emperyalist kol diyelim öteki halkın kulağına bir şeyler fısıldamış ve kabaran milliyetçilik ve kabaran birtakım böyle negatif duygularla halk bir anda silahları birbirine çevirmiş. Bunları da görelim, yani biz de bu yönü görelim. Yani her şey, emperyalizmin hiç mi suçu yok? Emperyalizm dediğimiz zaman kulaklar, emperyalizm mi var burada? Tabii ki var, olmaz olur mu? 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl boydan, yani bir ideoloji olarak, duruş olarak emperyalizmin etkin olduğu yüzyıllardır. Bunu nasıl yadsırız, nasıl göz ardı ederiz?

Gelelim işin yavaş yavaş sonlarına doğru, şimdi bu süreçten sonra artık tabii ki İngiltere'nin en önemli tezlerinden bir tanesi nüfusun karşılıklı olarak göç ettirilmesidir. Niçin böyle? Çünkü nüfus zaten karşılıklı olarak ya göç etmiştir ya da göç etmek üzere yollara dökülmüştür. Yapılacak en iyi şey anlayışa göre bunu hukuki bir prosedüre oturtmaktır ve 30 Ocak 1923 tarihinde o zaman tabii ki kış ortası, kıyamet ortası daha Lozan Antlaşmasının herhangi bir boyutunda ciddi bir ilerleme bile yokken bu duruma ivedi olarak çare bulmak için bir İngiliz tezi olarak ortaya atıldığında zaten sadece Lozan'da değil, daha önceki barış kurullarının eline de yol haritası olarak ekalliyetlerin mübadelesini bir koşul olarak ortaya koymuş olan Türkiye bu tezin üzerine atlamıştır. Çünkü tarih olarak azınlıklar sorununun ne kadar büyük bir sıkıntı açtığını başına bilmektedir ve dönem milliyetçi devletlerin çağıdır, dönemidir ve Türkiye de bir ulus devlet olmak istemektedir. Bu nedenle de nüfusun göç etmiş olmasını ve karşı taraftan da nüfusun gelecek olmasını gelecek için sağlam bir gelişme olarak düşünmüştür. Bunu açıkça söyleyelim, buna karşı çıkarız, benim de tabii ki itirazlarım var. Yani kolay mı insanların zorla doğup büyüdüğü yerlerden alınıp öteki tarafa gemilerle yığılması?

Şimdi bir - iki örnek vererek ben konuşmamı tamamlamak istiyorum. Değerli arkadaşlarım, Türkiye o dönemde olabildiği ölçüde bunu kendi milli kaynaklarıyla başarmaya çalıştı. Güçsüz bir Türkiye, 11.000.000'lük bir ülkeden söz ediyoruz. Yaklaşık olarak tabii ki mü-

badele kapsamında o ilk etapta gidenler, yani fiilen mübadelenin uygulandığı rakamları söylüyorum, sonradan gidenlerle 1.200.000 Türkiyeli Ortodoks Yunanistan'a göç ettirilmiştir. Bunun karşılığında Türkiye'ye gelenlerin sayısı 485.000 kadardır, 500.000 değil tam. Türkiye karşı taraftan göçmenlerin getirilişini bazı örnekler var, ben onların örneklerini "*Mübadele Gemileri*" adlı kitabımda da anlattım. Bir-iki zorunluluktan hatta o yola gidildiği için bu Türk kurullarını ihtar eden, azarlayan bürokratlar da var bizim kendi gemilerimizle gelecek diye, Türk gemileriyle getirilmiştir bu insanlar. Çok önemli bir etkisi daha var, onu da inceledim "*Türkiye'de Kabotaj*" adlı kitabımda ve mübadelede bu konuşulmuyor, ama çok konuşulması gereken bir şey, o da şu: Mübadele için Türkiye bütçesinden ayrılmış olan kaynakların önemli bir kısmı mübadelenin taşınması işi için buna aracı olan ve yabancı firmaların kazanmış oldukları ihaleleri iptal ettiren Türk gemicilerine yeni gemi alınmak için kredi olarak verilmiştir. Bu kredinin bir kısmı kara paraya, yani kara para derken bazı yasadışı, yani kurallara uygun olmayan gemilerin alımına falan da harcanmış, onların da örnekleri var elimde ne yazık ki, ama şunu söyleyelim, Türkiye'nin en büyük hedeflerinden bir tanesi gemi filosunu, ticari gemi ve insan taşıma açısından söylüyorum, gemi filosunu geliştirmektir. Çünkü Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'nin yaklaşık olarak 23.000 tonilatoluk şeyi vardı, yani ticari gemi kapasitesi vardı bir seferde, Türkiye kabotaj hakkını elde etti Lozan'da, ama kullanmadı. Ancak bunu biliyorsunuz 1 Temmuz 1926 yılında kullanacaktır. İşte mübadeleden

yapmış olduğu bu birikimi ve bu tasarrufu yeni gemiler alarak kabotaja hazırlık yapmıştır ve kabotaj ilan edildiğinde 1 Temmuz 1926'da Türkiye'nin gemi tonilatosu 90.000'e çıkmıştır. Bu çok önemli bir katkıdır, yani mübadelenin katkısıdır ve belki de mübadelenin Türkiye açısından en önemli sonuçlarından bir tanesi budur.

Gemiler boyutu çok acıklı, dramatik, yaşanan dramlar, trajediler var, onlara zamanın darlığı yüzünden girmiyorum. Haksız uygulamalar var ve çok büyük bürokratik hatalar var. Yerleştirmelerde karşılaşılan sıkıntılar var, göçmenlerin toplumsal anlamda, psikolojik anlamda, siyasi anlamda uyum zorlukları var. Bu da çok önemli bir şey, salgınlar var, kırımlar var, yer değıştirmeler var sonraki dönemlerde ve tabii ki bunlara tabii detaya giremiyorum şu anda ne yazık ki, ama dediğim gibi son cümle olarak şunu söyleyeyim: Türkiye bir ulus devlet olarak kuruldu ve hedef zaten bu mücadeleyi verenlerce bir ulus devlet inşa etmektir. Mübadele bu ulus devletin oluşumundaki en önemli harçlardan biridir. Pek çok acı yaşanmıştır kişisel temelde, bazda ele alındığında, onlara saygı duyulur, onların anısı tabii ki yad edilir ve yaşatılır, ama toplumsal bellek açısından baktığımızda Türkiye'nin bugün artık her ne kadar olabildiyse -soru işareti- ulus devlet olmasındaki en büyük katkıyı hiç şüphesiz mübadele sağlamıştır.

Av. Hüseyin ÖZBEK - İstanbul Barosu'nun amblemi karşıda görüyorsunuz terazidir. Adaletin sembolü de gözleri bağlı bir tanrıçanın tuttuğu terazidir, adalet terazisidir, ama bir de

vicdan terazisi vardır. Buna halk arasında insaf da denilir, insaf ölçüsü denilir, hakkaniyet de denilir. Şimdi çok kısa bu teraziye ilişkin bir-iki cümleden sonra ben bir başka boyuta dikkat çekmek için çok değerli konuğumuz Neval Hanıma sözü vermek istiyorum. O teraziye şu şekilde gündeme getirmek istiyorum: Kemal Arı Hocamız buradan Osmanlı uyruğu olan, Osmanlı kimliği taşıyan 1.200.000 civarında Ortodoks yurttaşımızın Yunanistan'a gittiğini, Yunanistan'dan da 480.000 -o zaman Türk ve Rum olarak tanımlanmamıştı- Müslüman'ın Türkiye'ye gönderildiğini söyledi. Doğrudur bu rakamlar, şimdi ama bir şeye dikkat çekmek istiyorum. Şimdi Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktığında süreç içinde bizim kimliğimizi taşıyan, bizim pasaportumuzu taşıyan Ortodoks yurttaşlarımızdan belli bir bölümü üniforma girdiler ve Yunan ordusunun hizmetine girdiler. **Küçük Asya Savunma Örgütü** adlı böyle militer bir yapı içinde görev aldılar, silah kuşandılar, kimlere? Yurttaşı oldukları ülkeye karşı, pasaportunu, kimliğini taşıdıkları, uyruğu oldukları ülkeye karşı. Mesela, iki şeyden bahsetmek istiyorum, birisi Küçük Asya Savunma Ordusu, savunma örgütü işte vergi makbuzları olan, vergi toplayan, üniforması olan bir çeşit izci teşkilatı gibi bir yapılanma içinde, diğeri de iç güvenlik, yani Yunan Jandarma Birliği, burada da mevcut iç güvenlikten sorumlu jandarma teşkilatı 35.000 kişilik bir kadro bunların önemli bir bölümü bu Yunan jandarması olan işgal sonrası 35.000 kişinin önemli bir bölümü bizim Ortodoks yurttaşlarımızdı. Türkçe bildikleri için, bu toplumu, o coğrafyayı tanıdıkları için

bunlar jandarma görevini yaptılar. Dolayısıyla 9 Eylül 1922'den sonra siz Yunan üniforması giymişsiniz, evinize Yunan bayrağı asmışsınız, komşularınıza kötü davranmışsınız, yabancı sizinle soydaş olsa bile yabancı bir devletin ordusuyla, yabancı bir devletin işgal güçleriyle kendi yurttaşlarınıza karşı işbirliği yapmışsınız. Komşunuzun yüzüne bakacak haliniz kalır mıydı, bakabilir misiniz, ne diyeceksiniz o komşunuza? Onun için bu göçle, karşılıklı göçürmede bir de Yunanistan tarafına bakmak lazım, orada Yunan uyruğu olan Müslümanların Yunan devletine silah çekmesi, ona karşı Türk ordusuyla işbirliği yapması demin değindiğim vicdan terazisi, adaletin ölçüsü terazi buydu, bu boyuta da bakmak lazım. Bugün sanal tarih yazıcılığına soyunmadan önce o dönemdeki gerçek tarihe, reel tarihe bakmanın herhalde çok faydası olacak. Ben sözü burada kesiyorum, buyurun Sayın Neval Konuk diyorum.

YUNANİSTAN'DA AYAKTA KALAN OSMANLI ESERLERİ

Dr. Neval KONUK

(Marmara Ünv. Sosyal Bilimler

Meslek Yüksek Okulu)

Ben sanat tarihçisiyim, size Yunanistan'da günümüzde ayakta kalan Osmanlı eserlerinin genel durumu hakkında bir değerlendirmede bulunacağım, ama Yunanistan'daki Türklerin başına gelen durumla ilgili iki tane kısa nottan da bahsedeceğim. Balkan savaşları sonrasında "Venizelos'un Askerleri" adı verilen Girit'te bir jandarma birliği kurulur ve aynı Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları gibi Venizelos'un Girit'teki akrabalarından oluşur. Bunlar da Selanik'e 1912 tarihinden itibaren yerleşirler ve bunların da 1912'den sonra özellikle Selanik merkezinde yaşayan Türklere karşı büyük bir baskıları ve özellikle dükkan sahiplerine karşı büyük bir tahribatları, hatta cinayetlere, ölümlere varan çok sayıda olay söz konusudur. Bunun haricinde bir başka noktaysa Çanakkale Savaşını kaybeden İngilizler Çanakkale'yi kaybettikten sonra ilk gittikleri liman Selanik'tir. Bu da aslında bizim tarihimizde bilinmeyen bir noktadır. O zaman İngiltere'nin âdeta himayesinde olan Yunanlılar İngilizleri tabii ki limanlarına kabul ederler ve özellikle Anzak askerleri Selanik'teki Türklere Çanakkale'nin hıncını alırcasına büyük katliamlar yaparlar, kadınlara tecavüzde bulunurlar. Bunlarla ilgili de çok sayıda hem Fransız arşivinde, hem de Yunan arşivinde belgeler de vardır. Bu mesela bizim bilmediğimiz diğer bir nokta.

Ben özellikle Selanik, mübadele denilince Yunanistan'da akla gelen sembolik şehir Selanik hakkında genel bir değerlendirmede bulunacağım. Selanik ve civarındaki şehirlerden gelen Türk mübadiller hep Selanik'ten geldiklerini ifade etmişlerdir. Liman Selanik olduğu için, gemilere Selanik'ten binildiği için diğer şehirlerden ziyade genelde hep Selanik mübadele denilince akla gelen en önemli sembolik şehirdir. Bunun haricinde mübadele öncesinde ve mübadele sonrasında yapıların farklı kullanımları ve günümüzdeki restorasyonları hakkında da, Yunanistan'daki restorasyonları hakkında da bazı bilgilerde bulunacağım. Selanik ilk olarak 1930 tarihinde Sultan II. Murat tarafından fethedilir, 1912 tarihine kadar da Osmanlı hâkimiyetinde kalır. Fetih'ten hemen sonra şehrin üst kısımlarında yer alan Yedikule olarak adlandırılan bugünkü yapı yer almaktadır. Yapı üzerinde 1430 tarihli Sungur Çavuşun bir kitabesi vardır. Bu Balkanlardaki en erken tarihle Tuğralı Osmanlı kitabelerinden biridir, bugün hâlâ ayakta. Bir de bu bahsettiğim çalışma 2007 yılından itibaren Yunanistan'da gerçekleştirmekteyim, Dışişleri Bakanlığı adına yapıyorum, tek başına gerçekleştirdiğim bir çalışma 14 şehirde Osmanlı eserlerinin envanterini tamamladım. Bunun haricinde diğer şehirlerle birlikte şu an Yunanistan'da ayakta kalan eser sayısı oldukça fazla. Şunu da ifade etmek isterim ki, Yunanistan'da özellikle bu Kurtuluş Savaşını kaybetmenin acısıyla dönüşte Yunanlıların yaptıkları büyük tahribatlar var. Özellikle dini yapılara, mezarlıklara karşı çok büyük tahribatlar söz konusu. Bununla birlikte İkinci

Dünya Savaşı sırasında Almanların özellikle Yenişehir ve Yenişehir'in kuzeyinde büyük tahribatları var ve İkinci Balkan Savaşı sırasında Bulgarların özellikle Kavala, Serres, Batı Trakya, Gümölcine, İskeçe ağırlıklı olmak üzere yaptıkları çok büyük tahribatlar söz konusudur.

Bu Sungur Çavuş'un 1430 tarihli ve bugün Selanik'te bulunan en erken tarihli Osmanlı kitabesi Yedikule üzerinde yer alıyor. Selanik'te çok büyük bir Osmanlı Mezarlığı vardı. Tabii asırlar süren bir Türk hâkimiyeti sonrasında bugün âdeta İstanbul Karacaahmet Mezarlığı boyutunda büyük bir mezarlık yer almaktaydı. Bu da hemen Yedikule'nin arkasında yer alıyordu, daha sonra bugünkü fuar ve üniversitenin arkasına doğru da bu mezarlık genişletilmişti. Bu gördüğünüz fotoğraf ne kadar net görüyorsunuz bilmiyorum, ama Amerikan Kongre Kütüphanesinin arşivinden henüz Selanik Yunanlılara teslim edilmeden önce Zincirlikule önlerinden çekilmiş, aşağıda deniz kenarında Beyazkule, Hortaç Efendi Camisi ve çok sayıda tam bir Türk şehri silueti gözüküyor. Çok sayıda Osmanlı eseri bugün aynı açıdan çekilen bir fotoğraf Beyazkule haricinde Hamidiye Hastanesi bugün Filoloji Fakültesi olarak da kullanılan eski idadi binası haricinde gördüğünüz camilerin çoğu ortadan kalkmış durumda. Özellikle Selanik'te Türklerin yaşadığı mahalleler üst kesimdeydi, genelde rıhtım kenarında ve ticaretten dolayı Yahudi mahalleleri ağırlıklıla yer almaktaydı. Üst kesimlerde 20. Yüzyıl başlarından itibaren özel bazı varoş mahalleler de oluşmuştu. Bunlar ara sokaklar, üst kesim,

Anabalı olarak adlandırılıyor hâlâ bu kesim ve surların hemen dışında yer alan o dönemde yavaş yavaş şehrin dışına taşan bunlar 1908 - 1910 tarihli sonradan renklendirilmiş resimler, çok sayıda ev yer almaktaydı.

Selanik ticari açıdan da Osmanlı'nın oldukça tabii bildiğiniz üzere önemli şehirlerinden biriydi İstanbul ve İzmir'den sonra, bugün hâlâ şehrin üst kısımlarında çok sayıda terk edilmiş özellikle mübadele sonrası yerleşilmemiş eve de rastlanmaktadır. Bazılarının ön cephelerinde maşallah alınlıklı kitabeleri hâlâ yer alıyor. Selanik'in iskelesi bugün bir tanesi duruyor hâlâ, gazete büfesi olarak kullanılıyor. Son dönemde Abdülhamit döneminde önemli bulvarlar açılıyor. Özellikle Sabri Paşa ve Hamidiye Bulvarları, bu Hamidiye Bulvarı ve bu bulvar açılır açılmaz o dönemde konsolosluklar buraya binalarını yapıyorlar. Bu Hamidiye Bulvarı görülen, jandarma mektebi, gene Ortaç Efendi Camisi, surlar, yukarıda Yedikule gösteren bir hava fotoğrafı. Bugünse, Hamidiye Bulvarının genel görüşünü, bu yapılan yapıların tamamen hepsi günümüzde ortadan kalkmış durumdadır.

Selanik'teki en önemli Osmanlı dini eserlerinden biri Alaca İmaret ya da İshak Paşa Camisi olarak adlandırılan cami 1484 -1485 tarihleri arasında İnegöllü İshak Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi de hâlâ üzerindedir. Bu imaret planlı camiler grubundandır. Erken dönem camilerinde özellikle 15. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilen camiler âdeta bir küçük külliye konseptinde yapılmıştır. Orta mekan caminin ibadet mekanı olarak kullanılmakla birlik-

te yan mekanlar imaret ve kütüphane olarak değerlendirilmiştir, ama tek bir yapı altında hepsi toplanmıştır. Bunlar külliyelerin prototipini oluşturan ilk yapılardır, bunlar evet eski fotoğrafları bugün resim galerisi olarak kullanılmaktadır. Çoğunlukla da kapalıdır, bazı sergilere açılmaktadır. Bir kuş evi, caminin içi, mihrabı ve içerisine yer alan bazı ayetlerden kalan bölümler, bu da yan kısımlardaki imaret olarak kullanılan kısımlardan birindeki ocağı görüyorsunuz. Bir diğer eser Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve sadrazam olan makbul ve sonradan maktul olan İbrahim Paşanın kiliseden camiye çevirdiği Ayasofya Camisi ya da İbrahim Paşa Camisi olarak da adlandırılmaktaydı. Sultan Reşat'ın 1911'deki Balkan seyahati sırasında Cuma namazını kıldığı önemli mekanlardan biriydi. 1912'den sonra bu yapı da tekrar kiliseye çevrilmiştir. Ayasofya Kilisenin karşısında İzmir'in Türkler tarafından tekrar alınmasından sonra öldürülen İzmir metropolisinin heykeli yer almaktadır. Onun karşısında da Pontus soykırım anıtı vardır hemen kilisenin karşısında, şunu da belirtmek isterim, Yunanistan'da şu an 74 tane Küçük Asya soykırım anıtı vardır. Bazı şehirlerde 5-6 tane bulunmakta, hatta böyle ilçelerde de yer alıyor. Şu an mesela 74'tür, oldukça hızlı bir propagandayla bu heykel sayısı da gittikçe artmaktadır.

Gene II. Beyazıt'ın tarakçısı Ali Beyin yaptırmış olduğu Tarakçı Ali Camisi Edirne'deki Burmalı Camiyi bilirsiniz, minaresiyle de ünlü bir camidir. Bu da yıkılmıştır, günümüzde bir otel yer almaktadır. Gene fetihten hemen sonra

yapılan Eski Cuma Camisi, yani fetihten sonra ilk cuma namazının kılındığı cami Sultan Murat Camisi kiliseden camiye çevrilen ve fetihten sonra ilk cuma namazı kılınan cami, bu kilisenin sütunları üzerinde “*Fethi Sultan Murat Han Şehri Selanik*” yazısı yer almaktadır. 832, o da 1430 tarihine tekabül eder. Bu yazının yazıldığı mürekkep çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilmesine rağmen kesinlikle çıkartılmamıştır ve hâlâ kilisenin sütunları üzerinde yer almaktadır. Biraz önce gösterdiğim Yedikule’deki Sungur Çavuşun kitabesiyle birlikte Selanik’teki 1430 tarihli fethini gösteren ikinci önemli belgedir hâlâ ayakta. Bir diğer eser yine eski Saray Camisi, Profitis İlias Kilisesi, bununla birlikte yine kiliseden camiye çevrilen bir eserdir. Bu da mihrabiyesinde Rumi ve permet motifleri vardır. Bununla birlikte inşa edilen medresesi, kütüphanesi, imareti bugün ayakta değildir. Bir diğer önemli eser Hamza Bey Camisi Evrenesoğlu İsa Beyin kızı Hafsa Sultanın kocası Hamza Bey tarafından yaptırılmıştır. İki tane kitabesi vardır, Hamza Bey diye anılmakla birlikte cami esas arşiv belgelerinde ve Osmanlı kayıtlarında Hafsa Sultan Camisi olarak anılmaktadır. Bu cami de günümüzde metro müzesi olmak üzere restore edilmektedir. 1962 yılından 1980 yılına kadar üç film bir arada sinema salonu olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte şunu da ifade etmek isterim ki, bu tarz kullanılan, sinema olarak kullanılan üç film bir arada sinema salonu olarak kullanılan çok sayıda 1980’lere kadar kullanılan cami vardır. Bir bayan olarak söylemekten utanıyorum, ama Ardada Faik Paşa Camisi de 1976 yılına kadar genelev olarak kullanılır.

mıştır. Hamza Bey Camisi'nin kitabesi Hafsa Sultan tarafından inşa edildiğini gösteren gene son cemaat yerinden bir fotoğraf bugün tamirat, Yunanistan'daki Osmanlı eserlerinin restorasyonunda çok ilginç bazı metotlar uygulanmaktadır. Osmanlı mimarının 18. ve 19. Yüzyıl mimarisinde gerek sivil mimari olsun, evler olsun, gerekse dini mimari camiler olsun kullanılan önemli süsleme, yoğun bir şekilde süsleme programları vardır. Bunlar bazen manzara tasviri olur, özellikle İstanbul dışındaysa İstanbul'u yansıtan panoramik resimler vardır ya da natürmortlar vardır, elmalar, armutlar, meyve tabakları gibi. Bu dönem 18 ve 19. Yüzyıl camilerinde de bizim çoğunlukla bu tarz resimler ya da süslemeler yer almaktadır. Fakat bu süslemelerle birlikte yazılar ve ayetler de tamamen camilerde Yunanistan'da yapılan restorasyonlar sonrasında bütün sıvalar tamamen kazınmaktadır ve duvar örgüsü ortaya çıkartılmaktadır. Tuğla ve taş örgüsü ortaya çıkartılarak yapılan bir restorasyon söz konusudur ve şu ana kadar Avrupa Birliği'yle yapılan bu restorasyon çalışmalarında Türkiye'den kesinlikle Türk mimarisi, Osmanlı mimarisi uzmanı istememekle birlikte bu restorasyonları tek başına gerçekleştirmektedirler ve hiçbir şekilde uzman desteğine ihtiyaç duymamaktadırlar. Tamamen sıvalar kazınmaktadır, özellikle camilerde ve kütüphanelerde.

Bir diğer önemli eser yine Selanik'in merkezinde Hortaç Efendi ya da Hortacı Efendi Camisi, bu da ilk olarak Roma döneminde 305-311 tarihleri arasında inşa ettirilmiş bir eserdir. 1590-1591 tarihlerinde de Hortaçlı

Şeyh Süleyman Efendi tarafından camiye çevrilmiştir. Daha sonra kendisi de buraya defnedilmiştir, arkasında türbesi yer alır. Oldukça geniş bir haziresi, mezarlığı bulunmaktaydı. Bu da 1980 yılında Avrupa Kültür Başkenti çerçevesinde restore edilmiştir ve Selanik'te ayakta kalan tek minaresi olan bir eserdir. Arkada gene Hortaç Efendinin türbesi var, caminin içi, bugün bu yapının ilginç bir özelliği de kilise olarak kullanılmamakla birlikte müze olarak faaliyet gösteriyor. Caminin, kilisenin arkasında benim bulduğum minber aynalıkları ve mihrabı. Şimdi Osmanlı döneminde Selanik merkezinde çok sayıda kiliseden camiye çevrilen eser vardır. Bu yapıysa oldukça ilginç, Türkler Selanik'i terk ettikten sonra bu çifte şerefeli cami bu da tamamen kiliseye çevrilmiştir, yani orijinalinde kilise olmayan bu yapı bugün kilise tamamen yıkılmış, yerine bir kilise yer alıyor. Sadece şadırvanından bazı parçaları var orijinal kalan, yerinde kilise yer alıyor ve iç kısmında bazı duvarları hâlâ orijinal. Çok sayıda şehrin merkezinde cami de var bugün ayakta olmayan, kiliseden çevrilmeyen Mustafa Paşa Camisi, Pişmaniye Camisi, Akçakoca Camisi gibi bunlar 1912 ve sonrasında ortadan kaldırılan eserlerdir. Bunlarla birlikte kiliseden çevrilen Kazancılar Camisi minare kaidesi bugün ayakta duruyor. Koca Kasım Paşa Camisi 1520 tarihinde Cezeri Koca Kasım Paşa tarafından yapılmış gene kiliseden camiye çevrilen bir eser, bununla birlikte yine medresesi, kütüphanesi, hamamı olan önemli bir külliye, bugün külliye sadece ayakta hamamı kalmış durumda. Bunlar da özellikle Anadolu'dan gelen mübadillerin ve daha önce-

sinde gelen mültecilerin ilk etapta yerleştikleri bir yapı.

Bir de şunu ifade etmek isterim, Yunancada biz mübadil kelimesi kullanıyoruz, ama Yunancada mübadil kelimesi yok, onlar mülteci diyorlar ve mübadil kelimesi kesinlikle Yunanca olarak kullanılmıyor, mülteci kelimesi geçiyor. İngilizce exchange olarak adlandırıyoruz, ama Yunanca mübadil olarak yok, sadece mülteci olarak adlandırıyorlar ve hâlâ bu böyle devam ediyor. Gene Koca Kasım Paşa özellikle Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde buranın suyundan bahsediyor, Rumların ziyade Müslümanların da bu suyun kutsallığına inandıklarından bahsediyor. Gene bu Anadolu'dan gelen Rumların yerleşmelerini gösteren giriş kısmı, o zaman cami son cemaat yeri. Bir diğer eser Selim Paşa Camisi ya da Saatli Camii yanında saat kulesi olduğundan dolayı bu şekilde adlandırılmış. Evrenos Gazi Vakıflarından bugün caminin yeri yol geçiyor üzerinden, bu da 1912'den sonra ortadan kaldırılan bir diğer eser hemen hükümet konağının yanında yer almaktaydı. Bugün hükümet konağı da Osmanlı Dönemindeki hükümet konağı da Makedonya ve Trakya Bakanlığı Genel Sekreterlik binası olarak kullanılıyor, üzerine sadece bir kat ilave edilmiş. Gene Selim Paşa Camisi son cemaat yeri iç görüşünü, bu da haziresi, oldukça büyük bir haziresi, mezarlığı varmış. Biraz önce gösterdiğim gibi buradan yol geçiyor.

Yukarıda Yakup Paşa Camisi, bu da kiliseden camiye çevrilen bir eser. Bunun haricinde cami olarak inşa edilmiş yaklaşık Selanik merkezinde onlarca cami var, fakat bunların hiç-

biri günümüzde ayakta değil. Yakup Paşa Camisi, bununla birlikte yine kilisesi ve medresesi ve imareti de yer alıyordu, onlar da bugün ayakta değil. Son dönem yapılan ve Selanik'teki en son merkezde yapılan cami Yeni Cami, Hamidiye Camisi ya da Dönmeler Camisi olarak da adlandırılıyor, Yahudi Mahallesinde yer alıyor. 1902 tarihinde İtalyan Mimar Vitalino Poselli'ye yaptırılmış bir eser, bunun iç fotoğraflarını ben Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden buldum. Bunlar ilk açılış fotoğrafları, caminin içi, mihrabı, ön cephesi, kitabeleri var iki tane ve köşelerde saat kulesi var. İç kısmı, caminin bugünkü genel görüşünü, kitabeler tamamen kaldırılmış, arkeoloji müzesi olarak günümüzde kullanılıyor, ama çoğunlukla da kapalı, genellikle bahçesini ziyaret edebiliyorsunuz, içine girme şansınız yok. Güneş saati caminin hemen köşesinde yer alan yine Osmanlı döneminde yapılmış camiyle birlikte.

Selanik'te ayakta kalan günümüzde 7 tane cami var Osmanlı döneminden kalan, bunlardan iki tanesi Zihni Paşa Camisi ve Okulu ev olarak kullanılıyor, bir diğeri de Abdürrezzak Efendi Camisi bu limana çok yakın bir cami. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde özellikle gelen hacıların ve Müslümanların, limana gelenlerin hemen bu camide namaz kıldıklarını ifade ediyor. Kristal avizelerinden bahsediyor o dönemde, mumluklarından bahsediyor. Günümüzdeyse depo olarak kullanılıyor. Mihrabı, ben bunları 2009 yılında çektim, 2010 yılında gittiğimde tamamen kapanmıştı altı ve bir daha içine giremedim. Yine önemli dini yapılardan biri Selanik Mevlevihanesi, bu da 1608 yılın-

da Defterdar Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Balkanlardaki önemli Mevlevihanelerden biri ve sultan Reşat'ın 1911 yılındaki Balkan seyahati sırasında da Selanik'te bu Mevlevihaneyi ziyaret ediyor Sultan Reşat, Sultan Reşat aynı zamanda Mevlevi, burada onu çok görkemli bir şekilde karşılıyorlar ve 1923'te biraz önce Kemal Hocanın da ifade ettiği gibi burada gerçekten büyük bir vahşet işleniyor. Anadolu'dan gelen Rumlar bu Bektaşî Şeyhi var Sabri Efendi, yaklaşık bir ay önce vefat etmiş, mezarından çıkartıp yerlerde sürüklüyorlar. Bunu da Fransız gene Yunan gazetelerinde o dönemde yazılıyor büyük bir vahşet işlendi diye ki, o mahalle ve o civarda da çok sevilen bir şahsiyet olmasına rağmen. Bu Selanik Mevlevihanesi, bunlar gene 1910-1911 tarihli resimleri, semahanesiyle, kileri, mutfağıyla oldukça büyük bir Mevlevihane, bugün yerinde çocuk parkı yer alıyor.

Bugün Selanik'te ayakta kalan tek türbe Musa Baba Türbesi, Musa Baba bir Bektaşî Şeyhi 16. Yüzyılda tarihlenen türbesi var. Yanında da mescidi de bulunmaktaydı, bugün hâlâ ayakta. Burası da Selanik Spor Kulübünün soyunma odası olarak bir ara kullanılmış, şimdi de büro malzemeleri, masalar, sandalyeler o şekilde kapısı da açık vaziyette duruyor. Selanik Mezarlığı biraz önce bahsetmiştim, ilk başta hemen Selanik tepesinin üzerinde yer alıyor, yani yüksek kısımda. Şunu da söylemek isterim, Can Dünder'ın Mustafa filmi ni çoğunuz seyretmişsinizdir, ilk sahnesinde **Atatürk**'ün küçük yaşta ölen kardeşi Ahmet'in mezarı gösterilir ve dalgalar vurur. Selanik Me-

zarlığı deniz kenarında değildir, yani filmin ilk sahnesi ben ilk seyrettiğimde çok güldüm, mezarlık deniz kenarında değil ve tepenin üzerinde yer alıyor ve gerçekten çok büyük bir hata. Evet kasıt ve Yedikule'nin hemen arkasında yer alıyor. Daha sonraysa bugünkü Selanik Fuarının arkasına doğru yeni bir mezarlık yeri açılıyor, oraya bazı definler yapılıyor, ama asla deniz kenarına Selanik'te bir mezarlık yok. Selanik mezarlığından bazı kartpostallar dediğim gibi çok büyük bir mezarlık bugün fuar alanı yer alıyor bu mezarlığın üzerinde bir kısmında, diğer yerlerse tamamen yeni yerleşim yapılmış üzerinde. Selanik'teki sosyal yapılardan biri de bugün ayakta kalan sayıca çok olan sosyal yapılardan biri de, sivil mimari örneklerinden biri de hamamlar, bu Bey Hamamı yine II. Murat döneminde inşa edilen bir hamam Yunanistan'daki en büyük çifte hamam plan tipinde inşa edilmiş. İkinci hamam biraz önce söylediğim Cezeri Koca Kasım Paşanın külliyesiyle birlikte inşa edilen Koca Kasım Paşa Hamamı, bunların hepsi kapalı durumda. Yine Yahudi Mahallesinde yer alan Yahudi Hamamı ya da Halil Bey Hamamı ve **Atatürk**'ün kız kardeşi Makbule Hanımın Şemsi Belli'yle yaptığı röportaj sırasında özellikle belirttiği Selanik'teki **Atatürk** Evine yaklaşık 100 metre uzaklıktaki Yeni Hamam Makbule Hanım hatıralarında bahsediyor. Bu hamamı biz çoğunlukla hep kullandık, hatta bizim kırkımız orada çıktı gibi ifadeler de yer alıyor. Bugün burası da sinema salonu olarak kullanılıyor, bir kısmı bar ve kafe ve Selanik şehrinin sembolü Beyaz Kule Yunanlıların Lefkos Pirgos olarak adlandırdıkları yapı Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde

ve bugün üzerinde bulunmayan kitabesinden anlaşıldığı üzere açıkça bir Mimar Sinan yapısı. Osmanlı döneminde Abdülhamit dönemine kadar Kanlı Kule olarak adlandırılıyor, çünkü son dönemlerinde bu yapı hapisane olarak kullanılmış, daha sonra beyaza boyanarak Beyaz Kule adını alıyor. Etrafı duvarlarla çevrili, hatta Namık Kemal'in son dönemde 1905'lerde, 1910'larda burada tiyatroları da oynanmış, sergilenmiş. Bu da II. Meşrutiyet kutlamaları sırasında çekilmiş bir kartpostal, etrafı gördüğünüz üzere surlarla çevrili. Yunanlılar bu surları 1940'larda yıkmışlar, şimdi tekrar kazı yapıyorlar ve duvarları ortaya çıkartıyorlar.

Beyaz Kuleyle aynı aks üzerinde Yedikule'ye çıkarken yer alan bir diğer önemli Osmanlı döneminden kalan kule Zincirli Kule bugün hâlâ ayakta, onun da kitabesi üzerinde bulunmuyor. Yine kamu yapılarından biri Osmanlı döneminde üçüncü kolordu kışlası olarak kullanılan bina bugün yine Yunanistan üçüncü kolordu binası olarak kullanılıyor, hâlâ ayakta, fakat Osmanlı arması çıkartılmış, yerine Büyük İskender'in portresi konulmuş. Onun haricinde yapı aynen duruyor ve kışlanın girişindeki mescit kubbesiyle zaten çok rahatlıkla algılayabiliyorsunuz. Bugün gene kışlanın kilisesi olarak kullanılıyor. Bu da yapının Osmanlı dönemindeki resmi.

Selanik'te İstanbul'da çok aşına olduğumuz semtler var. Unkapanı, Mısırçarşısı, Tophane gibi bu semt isimleri hâlâ anılıyor. Bunlardan biri Tophane, bugün de belediyeye ait otopark genellikle tinercilerin barındığı bir mekan malesef hâlâ ayakta ve Yedikule Osmanlı'nın

son dönemlerinde 19. Yüzyılda burası da gene hapisane olarak kullanılmış. Burada bugün Bizans Arkeoloji Dairesine ait müzeler, müze binaları yer alıyor. Biraz önce gösterdiğim Sungur Çavuş'a ait 1430 tarihli kitabesi, burada çok sayıda sarnıç ve askeri yapılar var Osmanlı döneminden kalan, 1980'lere kadar da Yunanlılar burada mahkumları yine hapisane olarak kullanılmış, burada da ilginç bir şey var. Restorasyon sırasında silmemişler, bir esrar ya da eroin kaçakçılığında yatan bir Türk yapmış, tır şoförü yatmış, oraya İbrahim Tatlıses'in bir şarkı sözünü yazmış, onlar da önemlidir diye silmemişler. "Yıllardır bir özlem-din" diye orada kaldı, bir Yunanlı bana gösterdi bu önemli bir şey mi? İbrahim Tatlıses'in şarkı sözü kalmış durumda, onu bırakmışlar.

Yine Selanik merkezde ayakta kalan ticari yapılardan biri Bedesten, Bedestenler Osmanlı döneminde çok kıymetli malların satıldığı, altın, gümüş, silah gibi kıymetli malların satıldığı ticari yapılar ve bir şehir fethedildikten sonra ilk yapılan yapılardan biri. Bugünkü aynı banka hüviyeti, banka özelliği de gösteriyor bu yapılar. Bunlarda sandıklar var aynı bugün bankalarda kasalar olduğu gibi değerli eşyalarınızı burada saklayabiliyorsunuz. Sandık eminleri var sandıklardan sorumlu, Selanik Bedesteni de 16. Yüzyılda inşa edilmiş, bugün hâlâ ticari asli fonksiyonunu sürdürüyor. Okullar da var ayakta kalan, bunlardan mesela bir tanesi Yedigöller Terakki Mektebi benim bulduğum ve şu an hâlâ ayakta olan bir yapı 1913'te bombalanıyor. Bugünkü görüşünü, üzerinde kitabesinden çok az bir-iki har-

fi kalmış durumda. Gene eğitim yapılarından biri Selanik İdadisi bugün Aristoteles Üniversitesinin Filoloji Fakültesi olarak kullanılıyor. Bu Abdülhamit albümlerinden bir resmi, o dönemdeki öğrenciler ve bugün binanın genel görünüşü. Gene önemli yapılardan biri Islahhane Binası, Islahhane ilk defa Tuna Vilayeti Valisi Mithat Paşa döneminde ortaya çıkartılan bir yapı türü. Islahhanelerde ister gayrimüslim olsun, ister Müslüman olsun öksüz ve yetim çocuklara meslek edindirmek amacıyla inşa edilen okullar bunlar, terzilik, ayakkabıcılık gibi o dönemde bazı meslekler öğretiliyor. Selanik Islahhanesi de bugün ayakta kalan bir Osmanlı yapısı, o dönemde öğrencilerin çalışmasını gösteren iki fotoğraf, bugün içi.

1905 yılında Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından yapılmaya başlanan ve 1909'da tamamlanan Selanik Gümrük Binası bugün hâlâ ayakta ve kullanılıyor. Bu Adil Bey ve yanındaki ambarlar da gene Osmanlı dönemi, bugün hâlâ aynı binaları görebiliyorsunuz. Gene hastane, Hamidiye Hastanesi bugün Fransız Hastanesi olarak tanıtılıyor. Fransızlar Selanik'e gelip ne zaman inşa ettiler onu açıklayamıyorlar, ama Fransızlar tarafından yapıldığı ifade ediliyor. Biraz önce gösterdiğim Hükümet Konağı gene Yeni Caminin mimarı olan Vitalino Poselli tarafından yaptırılmış, gördüğünüz üzere sadece üst katı sonradan ilave, hâlâ Makedonya ve Trakya Bakanlığının Genel Sekreterliği olarak kullanılıyor. Bu II. Meşrutiyet sırası ve çok sayıda çeşme var hâlâ, ben özellikle bu çalışmayı yaparken cumhuriyet arşivindeki eski Selanik haritalarından yola çıkarak bütün Selanik'i

sur diplerine kadar onlarca defa dolaştım ve çok sayıda evlerin arasında, bahçelerin arasında çok sayıda çeşme olduğu da ortaya çıktı. Fakat bunlardan en önemlisi Hamidiye Çeşmesi 1896 tarihinde yapılmış, üzerinde tuğraları ve ay yıldız kabartmaları olan tam Selanik bugünkü Vasilis Olgas Caddesi üzerinde yer alan bir obeliks biçiminde bir anıt çeşme, bu eski fotoğrafı, şimdiki görünüşü Osmanlı dönemine ait bütün ay yıldız kabartmaları ve süslemeleri tamamen kaldırılmış vaziyette. Çok sayıda çeşme var, Selanik ara sokaklarında 30'un üzerine hâlâ çeşmeye rastlayabiliyorsunuz. Tabii Selanik deyince akla II. Abdülhamit'in sürgün yeri olmasından da önemli bir şehir, gene o dönemde un ve tuğla ticareti yapan ve Selanik'in hemen şehir, Selanik merkezin dışında deniz kenarında villaları olan Alaaddinilerin köşkünde sürgün ediliyor. Yaklaşık 1908-1911 yılları arasında 3 sene burada kalıyor II. Abdülhamit, Alaaddinler o dönemde dediğim gibi un, tuğla ve sülük ticaretiyle çok zenginler. Bugün de Selanik Valiliği misafirhanesi olarak hâlâ ayakta. 1912'de şehri Yunanlılara teslim eden Tahsin Paşa'nın konağı bugün koruma altında olan bir eser, bu da gene resim galerisi olarak kullanılan bir bina ve bu da gene Yunanistan arşivinden Tahsin Paşanın şehri teslim ettiğini gösteren belgeyi imzaladığı binanın resmi. Tahsin Paşa ve o dönemdeki Yunanlı askerler.

Bu Selanik merkezdeki genel kısaca değerlendirmede bulundum. Bunun haricinde Selanik'e çok yakın bir başka Osmanlı şehrinde mübadele sonrası bazı yapılar nasıl kullanılmış, onunla ilgili size iki-üç tane ör-

nek vereceğim ve burada sunumumu tamamlayacağım. Biraz önce bahsettik, mübadele öncesi ve mübadele sırasında da Yunanlılar, Anadolu'dan giden Yunanlılar Yunanistan'da neresini boş buldularsa oraya yerleştiler. Mesela, camilere, bugün hâlâ bazı camiler hâlâ ev olarak kullanılmaktadır. Bunlardan biri Karaferya Yunanca ismiyle Veriya'daki Bayır Camisi bu eski görüntüleri, bugün cami ev olarak dönüştürülmüş durumda. Sadece cami olduğunu gösteren arka cephede bir penceresi var. Bayan olmanın verdiği bazı avantajlarla evin hanımından rica ederek evin içine girebiliyorsunuz. Arkadaki penceresini görüyorsunuz. Evin içindeki mihrap, onlar da kendi dini inançlarına göre ikonalarını yerleştirmişler. Bu kuzeybatı köşede yer alan minaresi, minare kaidesi üzerinde çamaşır makinesi yer alıyor. Bunu özellikle evin hanımı gösterdi minare diye kendi soktu banyoya, minare ve bazı mezar taşları gene evin duvarında yer alan, çünkü yanında haziresi olan bir cami.

Bir eser daha göstereceğim, bu da Yunanistan'da yaptığım çalışmada en ilginç bulduğum eserlerden ve olaylardan biri. Namazgah açık hava mescitleri üzerleri örtülü olmayan yapılar askerlerin sefer sırasında namaz kıldıkları ya da hacıların haç sırasında namaz kılmak amacıyla inşa edilen mihrabı, minberi olan yapılar, bazen çeşmesi oluyor, bazen de mesela cami olmayan yerlerde üç-dört köyün bahçelerinin birleştiği yerde bunlar açık hava mescitleri kesinlikle üst örtüleri yok, mihrap, minberi var, bazılarının çeşmesi var. Bu da Karaferya namazgahı, yanında medrese

camisi var ve medrese camisindeki bu camide de namazgah resmedilmiş, mihrap ve minberi. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de Karaferya Namazgahından ayrıntılı olarak bahsediyor. Diyor ki: “Ömrü seyahatimde gördüğüm en güzel namazgah”, kuşlardan, çimenlerinden bahsediyor. Şimdi namazgah mübadiller henüz geldikten sonra 1940’larda çekilmiş bir resmi, bu da Atina arşivinden bu şekilde mihrabı görüyorsunuz, minberini görüyorsunuz, selviler var. Bugünse otobandan dahi levha gösterilerek tanıtılan Aziz Paul’un altarına dönüştürülmüş vaziyette, St Paul’un güzergahı üzerinde yer aldığı iddia ediliyor. İncil’e baktığınız zaman St Paul Veria’ya hiç uğramamış, tamamen icat bir yapı. Bakın, bu bizim minberin basamakları aynen kullanılmış, yani St Paul’un altarı olarak onlar tanıklık ediyor. Yandaki bu şekilde Aziz Paul’un altarına dönüştürülmüş vaziyette tamamen Ortodoks icadı olan bir yapı ve onlarca otobüs gelip buraya hacı oluyor. Bu eski görüntüsü.

Av. Hüseyin ÖZBEK - Sayın Dr. Neval Hanıma çok teşekkür ediyoruz, bir başka boyuta dikkat çekmiş oldu, oradaki sanat eserlerine, kültürel mirasa. Ben deminki kısa açıklamamda iki konudan bahsetmiştim, Ege Bölgesinde, Batı Anadolu’da işgal dönemindeki Yunan jandarması 35.000 kişilik Yunan jandarma teşkilatının kadrolarının büyük oranda Türkçe bildikleri için bizim Ortodoks yurttaşlarımızdan, Rum yurttaşlarımızdan oluşturulduğundan bahsetmiştim. Yine Küçük Asya Savunma Örgütü olarak 40.000 civarında bir silahlı birliğin bizim yurttaşlarımız tarafından oluşturu-

bulduğundan bahsetmişim. **Mustafa Kemal Atatürk** Nutuk'ta 1927'deki büyük eserinde Karadeniz bölgesinde başlangıçta Pontus Rum devleti kurmak için 6.000 - 7.000 civarında silahlı Osmanlı yurttaşının, Ortodoks yurttaşının dağa çıktığından bahsetmişti. Fakat sonra süreç içinde bu miktarın 25.000'e ulaştığını, Pontus Rum devleti kurmak için silahlı mücadele eden, dağa çıkan Ortodoks yurttaşlarımızın sayısını da 25.000 olarak belirtiyor Nutuk'ta. Bu arada tabii mübadelenin ilk işaret fişekleri olarak 1912 Balkan Savaşı sonrası, Birinci Dünya Savaşı öncesi Yunan devlet adamı Venizelos'un talepte bulunduğunu, Yunan nüfusunu böyle belli bir Helen etnisiteye dayandırmak, bir homojenlik sağlamak, bir ulus devlet yaratmak için burada karşılıklı göçürmeyi, Yunanistan'daki Müslümanları Osmanlı'ya göndermeyi, buradaki Ortodoksları da Yunanistan'a göçürerek hem nüfus artışı, hem de bir homojenlik sağlamayı arzu ettiğini, dolayısıyla ilk defa 30 Ocak 1923'ten çok önceki bir tarihte bu talebin Yunanistan tarafından geldiğini vurgulayalım. Fakat Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla bunun yarıda kaldığını, sonuçlanmadığını ve Yunan tarafının bir talebi olarak kaldığını belirtelim. Şimdi değerli konuğumuz Sayın Esat Ergelen bizi kırmadılar, geldiler, telefon ettiğimde baromuzun bu tür bir etkinlik düzenlemek istediğini söylediğimde severek kabul ettiler. Kendilerine çok teşekkür ediyorum. Lozan Mübadilleri Derneği Başkanı Sayın Esat Ergelen, buyurun.

KARAGÖZ'ÜN GÖZÜNDEN MÜBADELE

Esat Halil ERGELEN

(Lozan Mübadilleri Derneği Başkanı)

Tarihsel Arka Plan:

“Viyana Kuşatması'nın başarısızlığa uğraması aynı zamanda bir dönemin sonu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk olarak muhacir meselesi ile tanışması başarısızlıkla biten 1683 Viyana Kuşatması sonrasında 1683 - 1699 yılları arasında Osmanlı – Avusturya savaşları esnasında, serhat boylarındaki Müslümanların geri çekilme süreciyle başlar.”¹

Göçlerde en önemli etken ise Osmanlı'nın geri çekilmesi oldu. Bu ilk dönemde en göze batan göç 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması sonucu Kırım'ın kaybedilmesiyle gerçekleşti. Çeyrek yüzyıl boyunca Anadolu ve Rumeli'ye yaklaşık 500.000 insan göç etmek zorunda kalmıştı.²

Rumeli'de yaşanan en büyük yenilgi ise “93 Harbi” olarak adlandırılan ve 1877-78 yıllarında Ruslarla yapılan savaş sonucunda olmuştur. Osmanlı Ordusunun yenilgisi sonrası işgalci Çarlık Rusya'sının vizyonu, işgal edilen bölgelerden, çok sayıda insan göç etmek zorunda bırakmıştı, çünkü “Rusya, tebaasını tek bir millet, tek bir devlet ve tek bir görüş, yani

1 H.Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi GÖÇ 2001 İstanbul Kum Saati Yayınları s. 31.

2 Yusuf Halaçoğlu, XVIII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı. Aktaran Y. Ağanoğlu a.g.e s. 32.

Panslavizm, çarlık ve Ortodoksluk çatısı altında toplamayı amaç edinmişti. Bu siyaset ile Rus olmayan Hıristiyan unsurların uzun vadede Ruslaştırılması mümkün görülmeğe de, Müslüman ve Türk toplulukların kısa sürede Ruslaştırılması beklenemezdi.”³ Bu vizyon bu büyük yenilgi sonrası büyük bir göçün de yaşanmasına neden olmuş ve 1.230.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştı.⁴

Sonun Başlangıcı

Osmanlı'nın karşılaşacağı son önemli göç aynı zamanda kendisinin Rumeli'yi yitireceği “*Balkan Savaşları*” sonunda geldi. Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik rüzgârları Balkanları da etkisi altına almış ve Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi pek çok devletçiğin doğmasına yol açmıştı, İslamcılıktan umudu kesen ve Türkçülüğü öne çıkaran İttihatçı anlayış Balkanlar'da ki son müttefik olan Arnavutluk'un da kaybedilmesine yol açmış Osmanlı'nın iyice yalnız kalmasına neden olmuştu.

Aslında her biri Osmanlı'nın birer Eyaleti olan bu devletçiklerin her birinin ayrı, ayrı büyük rüyaları vardı. Büyük Arnavutluk, Büyük Sırbistan, Büyük Bulgaristan ve Yunanistan'ın Megalı idea hayalleri büyük devletlerin Makedonya'nın parçalanması için ihtiyacı olan motivasyonu sağlıyordu.

Savaş için Büyük Devletlerin ve Küçük Devletçiklerin siyasi arzularının yanı sıra ekonomik gerekçeler de hazırды. “Toprak açlığı olarak

3 Nedim İpek, İmparatorluktan Ulus Devlete GÖÇLER Trabzon 2006 Serander Matbaacılık s.49

4 Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri Ankara 1999 TTK s:41 tablo

da ifade edilen demografik büyümeyi karşılayacak topraklara ihtiyaç vardı.”⁵

16 Ekim 1912’de başlayan savaş sonucunda kısa zamanda Osmanlı dört Balkan Devleti ile savaşa tutuşmuş ve kısa sürede tüm Balkanlardan çekilmek zorunda kalmış, Yanya’da Esat Paşa, Edirne’de Şükrü Paşa dışında direnen bir kale kalmamış, Şarköy çıkartmasının başarısız olması ve Edirne’nin de düşmesi üzerine 30 Mayıs 1913’de büyük devletlerin de baskısıyla Londra Barış Anlaşması imzalandı. Osmanlı’nın Avrupa sınırı artık Midye – Enez Hattıydı.

Balkan Devletleri için zafer o kadar hızlı ve şaşırtıcı bir şekilde gelmiş ve hiç beklemedikleri bir ganimet kazanmıştı ki, kısa sürede bu ganimeti üleşme kavgasına tutuştular, işte bu sayede Osmanlı ordusu büyük devletlerin itirazlarına karşın ileri harekât yaparak Meriç’e kadar ilerliyor hiç değilse imparatorluğun eski başkenti olan Edirne’yi geri alıyordu.

Ancak Meriç’in batısında kalan milyonlar şimdi Ruslardan öğrenilen kaçırma taktiklerinin açık hedefi halindeydi ve yeni bir göç dalgası için her şey hazırды.

Bu savaş sonucunda İlhan Tekeli’ye göre Balkan Savaşları’ndan sonra 640.000 kişi Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştı.⁶

Final; Mübadele ve Ulus Devletin İnşası

1912 Balkan Savaşı, Osmanlı’nın ve kısmen Türklerin Rumeli’den atılması ile sonuçlandı,

5 H. Yıldırım Ağanoğlu, a.g.e s, 48

6 H. Yıldırım Ağanoğlu, a.g.e s, 94

ancak Türkler için savaş daha 10 yıl sürecek, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgal edilen son kale Anadolu'nun kurtarılması süreci "ulus devletin" inşası için gerekli bilinç ve alt yapıyı sağlayacaktı.

Birinci Dünya Paylaşım Savaşı sırasında Ermeni çetelerinin tutumu Müslümanlar da ulusal bilinçlenmeyi arttırırken tehcir ile Anadolu'dan gönderilmeleri de ulus devlet için gerekli alt yapıyı kısmen sağlamıştı. Yine Rum tüccarların daha Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'a verdiği maddi katkı ve bilhassa işgal bölgelerinde ki Rumların Yunan Ordusuna katılmaları Müslüman kitle üzerinde etki yaratarak milli hislerde uyanmaya yol açtı, Balkan Savaşı ile gelen muhacirler de ulus devletin inşası için önemli bir adım oluşturuyordu.

1922 yılında Anadolu'dan çekilen yalnızca Yunan Ordusu değildi, gerek işgal ordusu ile işbirliği yapan Rumlar, gerekse tepkiden çekilen Rum cemaati de Anadolu'yu terk ediyordu. Kemal Arı bu rakamı 850.000 olarak veriyor.⁷

İşte Lozan Görüşmeleri başladığında ortada böyle bir yakıcı sorun bulunuyordu. Zaten görüşmelerde ilk imzalanan sözleşmenin de Nüfus Mübadelesi sözleşmesi olması bunu kanıtıyor.

Bu sorunun çözümü için 'dâhiyane' Öneri Doktor Nansen'den geldi; **Zorunlu Nüfus Mübadelesi**

Bu öneri doğrultusunda iki milyon Orto-

7 Kemal Arı, Büyük Mübadele, Makale http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma_kemalari5.htm

doks ve Müslüman karşılıklı olarak yer değiştirecekti; Büyük devletlerin dayatması ve gerek Türk, gerekse Yunan tarafının homojenleşme isteği sonucu inanılması güç bir insan takası gerçekleşti.

Ve bu büyük göçün diğer göçlerden en önemli farkın bunun bir anlaşmaya dayanması ve “planlı” olmasıydı. Bu özel durum terminolojik bir ayırımdaydı; daha önce gelenlere ‘muhacir’ denirken, bu anlaşmaya tabi göç etmek zorunda kalanlara ‘mübadil’ adı verildi. Ne var ki tablo iç açıcı değildi, Yunan işgali görmüş bölgeler yakılıp yıkılmış, Rum mübadillerden kalan evlere savaşta evi barkı yıkılan yerli ahali yerleşmişti ve yeni yerleşim alanlarının inşası için yeterli bir zaman yoktu.

İşte bu zorluklar üzerinde gerçekleştirilecek olan ‘Büyük Mübadele’ dönemin önde gelen mizah dergilerinden olan Karagöz Mecmuası’nda geniş yer buldu.

Karagöz:

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Ali Fuat Bey tarafından yayımlanan mizah dergisidir. 10 ağustos 1908’den başlayarak 1. Dünya Savaşının sonuna kadar yayınıını sürdürmüştür.

Tanzimat Döneminin Diyojen ve Hayal gibi dergilerin modeline bağlı kalmakla birlikte geniş bir okur kitlesine seslenebiliyordu.

Başyazarlığını sırasıyla Mahmut Nedim Bey, Baha Tefik ve Mahmut Sadık Yapmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde Burhan Cahit yönetmiştir.

Ali Fuat Bey’in ölümü üzerine varisleri ta-

rafından CHP'ye satıldı. 1935'ten sonra bir süre Sedat Simavi yönetimi altında yayınlandı. 1950'li yıllarda gene CHP yayın organı olarak yayınlandı. Ratip Tahir'in karikatürlerine yer verildi.⁸

Yaşanan Göçler ve Sonuçları

Giriş bölümünde sıralanan savaşlar ve doğurduğu göçler, imparatorluğu bir asır boyunca iskân ve muhacirin meselesi ile uğraştırmış ama imparatorluk "hiçbir yerde ne siyasi ve iktisadi ne de içtimai" hiçbir başarı gösterememiş ve "yüzlerce insan ile milyonlarca paranın" kaybedilmesine sebep olmuştur.⁹

93 Harbi ve balkan Harbini müteakip Rumeli'den Anadolu'ya geçen iki milyon İslam uygun iklim ve zirai şartlara göre iskân edilmediğinden %80'i "mahv ve helak" olmuştur.¹⁰

İşte bu göç dramları belleklerde iken yeni kurulan devlet yeni bir göç gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan sözleşme ve ek protokolle Yunanistan'dan gelecek 500.000 Müslümanın yanı sıra, Anadolu'da kalan bir o kadar Rum'un gönderilmesi sorunu da vardı.

Toplamda iki milyon insanın yerini, yurdunu terk etmek zorunda kalacağı bu sürece kısaca "mübadele" denildi ve "Büyük Mübadele",

8 Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

9 Esat Halil Ergelen , "İskân ve Teavün Cemiyeti Umumi Kongre Mübadele Encümeni Mazbatası" Başlıklı Bildiri "Balkanlar orada kalanlar & oradan gelenler ", Samsun Mübadele Derneği Yayını 2010 Samsun s. 131-136 İnternet erişimi: <http://www.lozanmubadilleri.com/haberdetay.asp?ID=2313>

10 Esat Halil Ergelen a.g.b

“Lozan Nüfus Mübadelesi” gibi isimlerle adlandırıldı.

1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlaması öngörülen “büyük mübadele” ancak “15 Ekim 1923 tarihinde Midilli Adası mübadillerinin hareketi”¹¹ ile fiilen başlayabildi.

Gündeme geldiği andan itibaren basında geniş yer bulan mübadele sorunu, mübadillerin anavatana ayak basmaları ile birlikte dönemin basınının yanı sıra mizah dergilerinde de geniş yer buldu. Basında yer alan Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığınca yapılan açıklamalarda mübadele sürecinde herhangi bir aksama görülmezken, basında çıkan haberler geldikleri yerlerden başlamak üzere, iskan edilecekleri yerlere gidinceye kadar yaşadıkları sorunlar kamuoyunun ve mizah dergilerinin dikkatinden kaçmamaktaydı.

Burada göreceğiniz örnekler Karagöz Dergisinden alınmış ve Karikatür **BAŞLIKLARI** ile resim altı yazıları örneklerdeki farklı font ve puntolarla günümüz alfabesine dönüştürülmüştür.

İlk kafilenin ulaşması kamuoyunda bir sevinç haavasının esmesine neden olmasına rağmen , “geldikleri yerlerde bıraktıkları taşınmaz malları ile ilgili tasarruf haklarının açık bir şekilde belli olmaması karşısında kamuoyunun bu konudaki hassasiyetini ve endişesini ‘**ilk hata**’ başlığı ile İleri Gazetesi başyazısında şu şekilde ele almaktaydı: ‘*Bu mübadele-i ahali meselesindegalip Türkiye mağlup, mağlup Yunan galip çıkıyor.... Zavallı muhacirlere karşı iyi hareket edemiyoruz. Bunların Huhuk-u tasar-*

11 Mübadelenin Mazlum Misafirleri, s.153

ruflarını muhafaza edemiyoruz...”¹²

İleri Gazetesinin bu tespitini destekleyen bir karikatüre Karagöz Dergisinde de rastlıyoruz. Dergi gelen Türkler ile giden Rumları kıyaslamaktadır

GİDENLER - GELENLER

13

Karagöz: Gelen muharicimizin şu sefaletiyle, gidenlerin şu halini gördükçe Yunanla yaptığımız muharebede biz altta kaldık sanıyorum!

Karşılaşılan tablo aslında beklenen bir tabloydu, **Umumi Kongre Mübadele Encümeni Mazbatası'nda** “yarım milyondan az olmayacak bir kitlenin çok zor şartlarda ve kısa sürede mübadele edileceği ve hükümetin bu konuda gereken fedakârlığı göstereceğinden şüph

¹² Mübadelenin Mazlum Misafirleri, s.156

¹³ Karagöz 3 Zilkade 1340

duyulmadığı belirtilerek sürece vatandaşında katılması gerektiği şu cümlelerle vurgulanmaktaydı: “*Böyle umumi felaketlerde memleket mesailinde her ferdin Allahına ve vicdanına karşı bir vazifesi ve bir mesuliyeti vardır...*” denilerek işin yalnızca devlete bırakılmayacağı ve bunun adil de olmayacağı söylenerek. “... *Bağrı yanık vatani yedi düvelin hasis ve kanlı pençesinden kurtaran bu millet on seneden beri alçak bir düşmanın zulüm ve itisafı (haksızlığı) altında inleyen ve kanlı gözyaşı döken din ve ırk kardeşlerine...*” kucak açacak ve şefkat gösterecek ve dertlerine çare arayacaktır.”¹⁴

Önceki deneyimlere dayanan bu öngörünün gerçekleştiğini yine İleri Gazetesinin başyazısından anlıyoruz. “... *sevk olundular. Bu sevk sayesinde Yunan mezalminden kurtuldular... Malum olduğu üzere muhacirler taşınır mallarını yanlarında getirebileceklerdi. Oysa Muhacirleri Yunanlılar soyarak, çalarak çırılçıplak gönderiyor...*”¹⁵

Bu beklenti ve gerçekleşen manzara ile örtüşen bir karikatüre yine Karagöz Dergisinde rastlıyoruz, gelenlerin durumunu gözler önüne serilirken hem Tevfik Rüştü Bey’e soruna sahip çıkması için hem de vatandaşın sürece destek katkı vermesi için bir kamuoyuduyarlılığı yaratılma gayreti de bu karikatürde açıkça hissediliyor:

14 Esat Halil Ergelen a.g.b

15 Mübadelenin Mazlum Misafirleri, s.153

MUHACİRLER NASIL GELİYOR!

مهاجرلر ناصل کلیور!

مبادله ماموری — بورا به کلیر کن هیچ رشنی کتیرمه دکور
مهاجر — کتیردم، سیرتمده اکی سونکوباراسی

16

Mübadele Memuru: Buraya gelirken hiçbir şey getirmedi mi ?

Muhacir: Getirdim sırtımda iki süngü yarası!

MÜBADELE SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR:

Dünyada ilk kez insanlık bir mal gibi değiş tokuş edilirken elbette doğasına aykırı bu işlem nedeniyle kayıplar yaşanması beklenmekte ve bu kayıpları en aza indirecek önlemler alınmaktaydı. Bu süreçte “Bindirme yükleme iskeleleri ile indirme boşaltma iskeleleri arasında ölenlerin toplam sayısı 269’du, Bunlardan ayrı olarak, 9 kişi vapurdan indirilip misafirhaneye götürülüşleri sırasında, 870 kişi de misafirhanelerde ölmüştü. İskan edilişlerinden sonra yaşamını yitirenlerle birlikte ölenlerin toplam sayısı ise 3819’du.”¹⁷

MİSAFİRHANELER:

Mübadiller ülkeye adım attıklarına gündeme gelecek ilk sorunun geçici barınma ve iaa sorununu olduğu aşıkardı. Bu nedenle Türkiye’nin değişik noktalarında iskan edilecek mübadillerin bu noktalara ulaşınca dek geçici olarak ağırlanacakları misafirhaneler kurulmuştu.

Bu amaçla iki tür misafirhane açılmıştı. İlki Tahaffuzhane denilen ve mübadillerin temizlenip karantinaya alındığı ve eşyalarının etüvden geçirilerek dezenfekte edildiği yerlerdi. En ünlüleri İstanbul Tuzla ve İzmir’de ki Klazumen misafirhanesiydi. İkinci tür misafirhaneler ise iskan noktalarına geçerken misafirlerini ağırlayacak olanlardı. Buralarda en fazla üç gün konaklanacaktı fakir olan mübadillerin

17 Kemal Arı, Büyük Mübadele, s.93

Polis: *Ne bakacaksınız a canım, maşallah hepsi turp gibi sapa sağlam yiyip, içip yan geliyorlar!*

İAŞE

Mübadele’de karşılaşılan/karşılaşılacağı bilinen bir sorunda iaşe sorunuuydu. “İaşe Talimnamesi” 25 Kasım 1923 tarihinde çıkarıldı²⁰. Bu tarihe kadar 1921 yılında Yunan işgali nedeniyle iç bölgelere göç edenler için kullanılan nizamname uygulanmıştır. Mustafa Necati’ye göre bu durumda göçmenlerin iaşesi ancak yarım okka ekmekti, bu ise “göçmenleri öldürmek” demekten başka bir şey değildi. Yeni talimname ile artık göçmenlere sıcak yemek ve katık vermek yoluna gidilmişti.

Hükümetin aldığı tedbirler, Hilal-i Ahmer ve diğer yardım kuruluşlarının çabalarına karşın dergide muhacirlerin doyurulmasına ilişkin sıkıntılar yaşandığını görüyoruz, bakın açıkta sersefil kalan muhacirlerin iaşe sorunu karikatürlere nasıl yansımış:

20 Kemal Arı, Büyük Mübadele s.103

Ev Değil Lokma

Karagöz: Hey muhacir baba vilayete yine başını sokacak bir ev istemeğe mi geldin?

Muhacir: Yok Karagöz Çelebi ondan vazgeçtik karnımızı doyuracak lokma almağa geldik!

أودعك لوقه!
 فر-كوز - مه ما اربابا، ولايتنه بلشن سوله سايان
 پر او آردنه سلكه!
 مهاجر - قى فر-كوز يلى اوندن وازگه كاره وارغى
 ذور بايق لوقه آلكه سلكه!
 او كوز ماوه كوز ماوه:
 - برم بايق ۹ سر ۹ لوقه خیر واری ۹
 - خیر هر وقت وار ۹ فقط كندى من اؤر پوق ۹

21

Muhacirlerimizi Böyle mi bırakacağız!

مهاجرلری بۇدەرى راقه جاز!
 فر-كوز - مې ئانا، بوقدر كىشى بۇدەرى بۇ دام آكته حىدارى، مېزە انوار مەروكەن باغ ۹ داقدا او ورمەزلىرى
 مهاجرلر - بۇ اوندىن وار كىچىك فر-كوز آنا ۹ بۇز بۇلكە ۹ بىلكە بىلە ورمەزلىرى ۹ داغا اوچ كوز بۇدەرى سەك آجىدەون ئوچىككەر ۹

22

21 Karagöz 4 C.ahir 1340

22 Karagöz, 4 Muharrem 1342

Karagöz: *Hey baba bu kadar kişi böyle yıkık bir dam altına sığar mı!, Size emval-ı metrukeden bağ, bahçe, ev vermediler mi?*

Muhacir: *Biz ondan vazgeçtik Karagöz Ağa, biraz yemlik ve yemeklik bile vermediler daha üç gün böyle beklersek acımızdan öleceğiz!*

BARINMA SORUNU

Yaklaşık 500.000 Türk mübadilin, 1.500.000 Rum ve Ermeni emval-i metrukese yerleştirilmesi konusunda bazı sorunlar vardı ve bu sorunların başında, gelenlerin mal varlığının yüzde sekseninin köylerde, gidenlerin ise mal varlığının neredeyse bu oranlar da kentlerde olmasıydı.²³

Daha önemlisi “savaşın yıkımından ve büyük yangınlardan zarar gören fellaketzedeler, harikzedeler ve mülteciler ile devlet memurları, subaylar, doğu vilayeti göçmenleri ve kimi fırsatçılar tarafından, Rumların Türkiye’yi terk ederlerken bırakmış oldukları mallar sorumsuzca işgal edildi. Rumlardan kalan evler, bağlar, bahçeler ve diğer taşınmazların büyük kısmının böyle bir saldırıya uğraması yanında, hükümetin yanlış uygulamaları sonucunda, önemli bir kısmı da gereksinimi olan yerli halka kiraya verildi.”²⁴

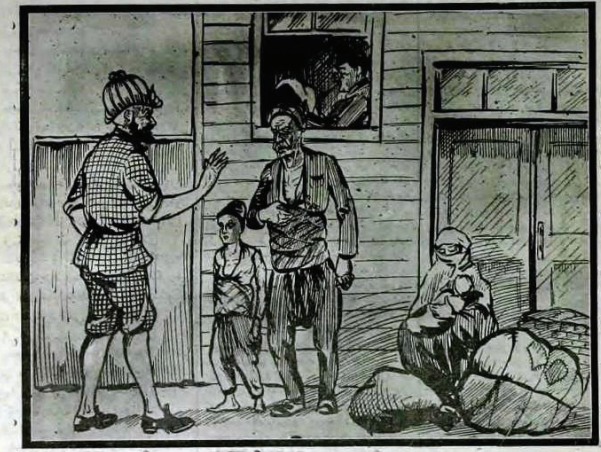
Bu nedenle tüm bu olumsuz tablonun doğurduğu sonuçlar Karagöz Dergisinde işlenen konular arasında olmuştur.

Bu nedenle ilk gözümüze çarpan işgal altında olan emval-i metrukeye ait karikatürler oluyor;

23 Esat Halil Ergelen a.g.b

24 Kemal Arı, Büyük Mübadele s.115

Muhacirlerimiz Nerelerde?

«مهاجرلریمز نره لرده ؟»

قره گۆز — آغام بویه سوغه ندرده نه سورونئوردسك ه حكومت سكا اموال متروكهدن بر ير كوستمه ديمي ؟
مهاجر — كوستدی قره گۆز چاي ! كوستدی آما بوئون اموال متروكه اولرینه . ائوردلر لرلشمن . بزم راحتمز ايئون هيچ اولمكده لرلي بو زارلري

25

Karagöz: Ağam böyle sokaklarda ne sürünüyorsun, hükümet sana emval-î metrukeden bir yer göstermedi mi?

Muhacir: Gösterdi Karagöz çelebi gösterdi ama bütün emval metruke evlerine memurlar yerleşmiş. Bizim rahatımız için hiç onlar keyiflerini bozarlar mı?

Emval Metrukeyi Bekleyenler

اموال متروکونی بکلهنلر
قره گۆز — یاهو ، قاچ کوندر سی بو گوشهده
کوبیوم . دایا بر آره برلکه مکتوبی !
بایرلر — نه باهیر قره گۆز چایی ! بر دن اول زم
اولره برلشیرک کیمی بکلوروز ، نه زمان کونکلی اولوب
چینارلر نه باشیری موقلوز !

26

Meğer Ne Kolaymış

مگر نه اندر قولایمش!
قره گۆز — یاهو ، آیه سو قاپری قاچ کوندر
بو بیلرلر بورده چاره بریرورلر . دایک بونک چار سه
بایرلرین ماموری — بکتسینر آمان ، قوله ، ایزا
آشیره باهیر . سو اب آه سیز ، دفتره نییاده سیز
ولایته سورایمیز . بوش سنا آرایمیز ، فریسنونه حواله
ایده سیز . قراری آلهای کنده یه تیج ایده سیز !!!

27

Karagöz: Yahu kaç gündür sizi bu köşede görüyorum. Daha bir eve yerleşemediniz mi?

Muhacir: Ne yapalım Karagöz Çelebi, bizden evvel bizim evlere yerleşenlerin keyfini bekliyoruz, ne zaman gönülleri olup çıkarlarsa başımızı sokarız.

Karagöz: Yahu açın şu kapıyı kaç gündür bu biçareler burada can veriyorlar. Bakın şunların çaresine.

Muhacirin Memuru: Beklemesinler a canım, ölmediler ya Ankara'ya yazacağız cevap alacağız, deftere kaydedeceğiz, vilayete soracağız, boş bina arayacağız, komisyona havale edeceğiz, kararı aldık mı kendilerine tebliğ edeceğiz!!!!

“Evlerin boşaltılmasında şöyle bir sıra izlenecekti: İhtiyacı olmaksızın bir evi işgal edenler, kendi gereksiniminden fazla genişlikte evde oturanlar, subaylar ve memurların işgal etmiş oldukları evler, düşkünler ve fakirler ile felaketzede ve sığınmacıların oturdukları evler ... göçmenler geldikçe, sırayla boşaltılacaktı... Fuzuli olarak terk edilmiş malları işgal edenler, uygulamanın dışında kalmak için kendilerine ya bir sıfat yakıştırdı yada hak iddasında bulundular; bu nedenle tahliye işlerini gerçekleştirmekle görevli komisyonlar ve memurlar büyük zorluklarla karşılaştılar. Herhangi bir eve mübadele göçmeni yerleştirilmeden önce, fuzuli işgalden arındırılan ev, büyük bir olasılıkla evi boşaltan kişi yada kişilerce tahrip ediliyordu.”²⁸

Oluşturulan kamuoyu baskısı ile işgal altındaki emval-i metrukenin tahliyesinin sağlanmasına karşın karşılaşılan yıkıcı tablo Karagöz dergisinde böyle çizilmektedir.

Emval Metruke Nasıl Tahliye Ediliyor

اموال متروکه ناصل تخلیه اولونیور !
حاجیواد — چوقئکر، حکومت شدتلی داراندهء
شونک بئک آزده فالان اموال متروکئک تخلیه ایدلرب
مهاجرره ویرقدهسه موئن اولدی !
فره کوز — اوت تماء اولریده بجرهسه چیروهسه
وارغجه قدرقلیه ایدلیء ، آرائق کوبدن مهاجر وارسین
تیرم کورسون !

29

Hacivat: Çok şükür, hükümet şiddetli davran-
dı da şunun bunun elinde
kalan emval metrukenin
tahliye edilip muhacirle-
re verilmesine muvaffak
olundu.

Karagöz: Evet ama
evleri de penceresine çer-
çevesine varıncaya kadar
tahliye edildi, artık giren
muhacir varсын hayrını
görsün

Daha önce yaşanan göçlerde karşılaşılan sorunlar bu kez farklı ve yeni bir örgütlenme-
yi zorunlu kılıyordu. “Beş yaşında muhacirlik
görmüş olan” Tunalı Hilmi Bey’in önerisine
Mustafa Necati Bey ve Recep Bey’in verdiği
destek ve uzun görüşmeler sonucunda Müba-
dele, İmar ve İskan Vekaleti kuruldu.

Bu vekaletle Cumhuriyet’in üç önemli ismi
başkanlık etti, sırasıyla Mustafa Necati Bey,
Celal Bey (Bayar) ve Recep Bey (Peker).

Kurucu Bakan Mustafa Necati Bey parasız-
lığın yanı sıra bilgi birikiminin de bulunmadığı-
nı ifade ederken aslında bu bakanlığı ne kadar
zor bir süreç beklediğininde ip uçlarını veriyor-
du. Gerçekten de parasal olanakların azlığı ve
sorunun büyüklüğü bu vekaleti hep göz önün-

de tuttu. Muhalifler için hep hükümetin yumuşak karnını oluşturdu. Belki de bu nedenle “TBMM’de önemli tartışmalara sebep olan Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti 11.12.1924 tarihli bir kanunla lav edilerek imar ve iskan işleri Dahiliye Vekaletine devredildiğinde, göçmenlerin büyük çoğunluğu iskan edilmişti.”³⁰

Son iki yüzyıldır yaşadığımız göçleri gözönüne aldığımızda en başarılı organizasyonu gerçekleştiren vekaletin lav edilmesi Karagöz Dergisine bu şekilde yansımıştır.

Meşhur Laftır: Eden bulur!

مشهور لاف دور : ایدن بولور !
 حاجیواد — اعمار ائکان وکانی لو اولدی ها : های الله شوقی ایلنرون راضی اولسون !
 فرنگوز — ایدن بولور حاجیواد ، بوز بیگرجه مهاجره ، بوز بیگرجه ایزت ، انگکنجه ايجاد ایدن بر دارنکی ان سوکره کندی ده مهاجر
 اولور . وکا شانشانق خوار !

31

Hacivat: İmar İskân Vekâleti lağv oldu ha!
 Şunu yapanlardan Allah razı olsun.

Karagöz: Eden bulur Hacivat, yüz binlerce muhacire yüz binlerce eziyet, işkence icad eden

30 Mesut Çapa, Yunanistan’dan gelen göçmenlerin iskanı
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/812/10317.pdf>

31 Karagöz, 6 Reb.ahir 1343

*bir dairenin en sonunda kendiside muhacir olur
buna şaşacak ne var!*

“Bitli muhacir”

Muhacirlik öyle zordur ki, her şeyinizi geride bıraktığınız gibi, insani yaşam standartlarından da yoksun kalırsınız insan gibi yiyemez, giyinemez, barınamaz ve temizlenemezsiniz ve bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak haliyle bitlenirsiniz de, işte düştüğünüz bu acınası durum bir süre sonra sizi aşağılayacak bir deyme dönüşür: *Bitli Muhacir!*

Gelen kitlenin büyüklüğü ve devlet imkanlarının dar sınırları sivil yardım ihtiyacını zorunlu kılmaktadır bu nedenle İzmir, Samsun gibi pek çok şehirde yardım kuruluşları sıklıkla yardım toplama kampanyaları da düzenlenmektedir. Bu çalışmalarını duyuran bir gazete haberinde “İstanbul’da bar ve tedanslarda avuç avuç paralar sarf eden münevvar hanımlarımızın nazar-ı dikkatini celb ederiz”³² diyerek bu çalışmalarını duyururken bir yandan da duyarlılığı arttırmaya çalışmaktadır.

Benzeri göndermelere Karagöz Dergisinde de rastlıyoruz, hem muhacirlere moral veren hem de vicdanlarda yer açmaya çalışan bir karikatür.

32 Kemal Arı, Büyük Mübadele s.101

Hangisi Muhacir

33

Muhacir: Kuzum hanımım bana çalışacak bir kapı bulur musun muhacirim!

Karagöz: Aman Kadınım! Asıl muhacir o, sorsana bakalım bu gece yatacağı yeri biliyor mu?

Bu örneklere baktığımızda Karagöz Dergisinin mübadillerin gelişi, iâşe ve barınmaya ilişkin sorunlarını karikatürlerine konu ettiğini onları kamuoyu ile paylaştığını Türk Mübadillere destek verdiğini görmekteyiz, ancak mübadele süreci iki kutupluysa bir de gidenler vardı, Karagöz onları nasıl gördü birde onlara bakalım.

Karikatürler de Rum Mübadiller

1 Mayıs 1923'te mübadeleye başlanmasına karar verilmekle birlikte bu tarihi beklemeyen

mübadeleye tabi Rumlar da 1923 yılı başından itibaren Türkiye'yi terk etmeye başlamışlardı. 26 Mart 1923 tarihinde Türkiye'nin çeşitli limanlarında bekleyen Rumların sayısını Yunan kaynakları 214.000 kişi olarak vermektedir. Yani mübadeleye tabi Rumların oranı, mübadele başlamadan giden 1.150.000 Rum'un %20'sini teşkil etmektedir.³⁴ İşte bu mübadeleyi bekleyen Rumlar'da Karagöz Dergisi karikatürleri içinde yer bulmuştur. Rastladığımız ilk Karikatür yüzlerce yıldır bir arada yaşayan halkın ayrılmasını gösteren bir karikatürdür.

İlk İşte gidenlerin Karagöz ile helalleşmesi:

İstanbul Rumları Gidiyor

Rum: *Hakkını helal et Karagöz Ağa, bunca yıl bir toprakta yedik, içtik! Kusur ettikse unutuver!*

Karagöz: *Her hakkım helal olsun çelebi ama şu mütarekede çaldığınız Venizelos ve Ayasofya şarkıları hala kulağımı tırmalyor!*

استانبول روملری کیدیور .
روم — حاکم حلال این فره کوز آقا ، بونجه بیل
بر طوبرنده بیک ، ایچدک! قصور ایندکدهم اوتوتورورا
فره کوز — هر حقم حلال اولسون چیلی آقا شو
مازکه بیئنده چالده کوز ویزه لوس و آکاموقیه شرئیلری حالا
قولالیرن طیرمالیور ا

34 C. Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri s.221

35 Karagöz 3 Teşrinievvel 1340

Mübadeleye tabi Rumların önemli bir kısmı daha mübadele başlamadan gitmiş olmasına karşın önemli sorunlar gündeme geldi. İlk sorun, Etabli Sorunu adını alacak olan bu sorunun temel nedeni Türk ve Yunan üyelerin bu kelimeye farklı anlam yüklemeleriydi. Türk üyelere göre İstanbul'a 1918 yılından sonra gelenler mübadeleye tabidir. 1918 yılından önce gelen ve nüfus siciline kendilerini kaydedenler yerli yani etablidir. Yunan üyelere göre ise 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a gelen herkes yerli sayılmalıydı.

Yunanistan'ın daha mübadele başlamadan bir milyonluk bir kitleyi barındırmak zorunda kalması onu bir takım gayri hukuki yollara zorlamaktaydı. Yunanistan 1912 yılından önce Yunanistan'ı terk eden Türklerin ve mübadele dışı bırakılan Batı Trakya Türklerinin taşınma malları üzerinde keyfi tasarruflarda bulunması ve bu duruma artan kamuoyu baskısı nedeniyle Türkiye, Mukabele-i Bilmisl Kanununu 19 Ocak 1925 tarihinde yürürlüğe koydu.³⁶ Bu durum gerek İstanbul'un etablis statüsü olmayan Rumların, gerekse Türk Yunan müzakere heyetleri için ikinci önemli sorunu oluşturuyordu.

Mübadele sürecinde üçüncü önemli sorun ise yine etablis sorununa bağlı olarak gelişen Patrik Arapoğlu'nun mübadeleye tabi tutulmasıydı, iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren bu sorun sınırdışı edilen Arapoğlu'nun 19 Mayıs 1925 tarihinde istifa etmesi ile sona ermiştir.

36 C. Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri s.247

Yukarıda sıraladığımız sorunların yansımaları Karagöz Dergisinde aşağıdaki örnekler şeklinde olmuştur.

Batı Trakya'da ki Yunanlıların Türk taşınmazları üzerine yaptıkları tasarruflar, durumu tartışmalı olan etablis statüsü netleşmemiş İstanbul Rumları artık hem Mukabele-i Bilmisl Kanunu ile hükümetin hem de Türk basınının hedefindedir:

Kısa Kısa Başlayınca

37

Rum: Ah vire diyavlo! Ben bu apartmanı para kazanmış öyle yapmış! Simdi Türk'e mi virezek!

Karagöz: Ağz yapma çorbacı, Yunanistan' da ki Türkler yedi ceddinden kalma mallarını, mülklerini Yunan hükümetine gönül rızasıyla verdiler haydi söylenme in aşağıya da aç kapıyı, seni atıp evini muhacirlere vereceğiz!

İstanbul'da mübadeleye tabi Rumların sayısı 15.000 olarak tahmin edilmekteydi. Karma Mübadele Komisyonu bunlara ait taşınmazlara satış yasağı getirmişti, ancak Mübadeleye tabi İstanbul Rumlarının tesbit çalışmasını yürüten komisyonun başkanı Vali Vekili Ali Haydar Bey'e göre bu rakam 100.000 olarak tahmin ediliyordu.³⁸

İş bu denli zorlu olunca İstanbullu mübadeleye tabi Rumların gönderilmesi oldukça zaman almıştı. Üstelik bu süreçte genç Cumhuriyet yalnızca mübadele ile uğraşmıyordu, bir taraftan devrimleri lanse ederken, diğer yandan da Şeyh Sait İsyanını bastırmaya çalışıyordu. Aşağıdaki karikatür adeta mevcut durumdan umutlanan gitmek istemeyen İstanbul Rumlarını idareye hatırlatmaktadır.

Unutmayız Merak Etmeyin

اوتونماز مراق ایتھیک!

مبادله نام رومل — اوج فرجه ، تورنلرک باسنده وار . وی ایس . اونلر اوتونس بزی . قالا زایورادادا فره کوز — ناله کشیش اندی . ناله اوسطه باردا تورک اولم . عتلا کورکه سزی دکل . سزیک دی کورکه سزیکرک سزیکرک کیمله قانی به اوتونماز ا حاجدی باقم . طویلاک بیرتیکری ا

39

Mübadeleye tabi Rumlar: Oh vire Türklerin basında var sok is. Onlar unutmus bizi

Karagöz: Nafile keşiş efendi, nafile usta Barba! Türk öyle akıllandı ki sizi değil, sizin yedi göbek sonraki neslinizden gelecek fenalığı bile unutmaz! Haydi, bakalım toplayın pırtınızı.

38 Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri s.231

39 Karagöz, 18 Şaban 1343

Gitmem Demek Para Etmez

40

İstanbul Rumları: Biz burada kazandık ev bark kurduk. Ne yapsanız nafile şuradan şuraya kıpırdamayız.

Karagöz: Çare yok Aftos efendiler, sizi biz affetsek bile şehitlerin ruhu, gazilerin kanı affetmez. Size yaranmak için onları mı darıltacağız!

Gitmek istemeyen mübadeleye tabi Rumların bir kısmı, kimi Türklerin de yaptığı gibi başka ülkelerin tabiiyetine geçerek mübadele dışı kalmaya çalıştı ve bunu başardı. İşte bu durum Karagöz'de aşağıdaki karikatürle anlatılmış.

Rum Ermeni Kaçaklar Nasıl Geliyor?

Polis: Hani Pasaportun?

Ermeni: İşte

روم ارمینی قاچاقلر ناسیل کلیور ؟
پولیس — هانی پاساپورتک ؟
ارمنی — ایشته !

41

Ona göre mübadelenin manası

İstanbullu Rum: Ah vire Hristo, sen biliyorsun işini buradan gidersen muhacir diye, alırsın Yunanistan'da Türklerin malını olursun orada Yunanlı, döner buraya alırsın kendi malını!

اونلره کوره مبارله نیک معناسی

استانبوللر روم — آه ویره خرستو، سربیلدورسک
ایسی بورادن گیدرسن مهاجر دیه و آلیرسک یونانستانده
تورکلرک مالنی و اولورسک اولورده یونالی، دونر بورایه
آلیرسک کندی مالنی !

42

41 Karagöz, 2 Recep 1343

42 Karagöz, 20 Şevval 1343

Gitmek istemeyen İstanbul Rumları

43

Karagöz: *Amma iş ha! Kapıdan koğsam bacadan geliyorlar yahu!*

Hacivat: *Asıl sanatları Karagöz. Bilmez misin yavuz hırsız ev sahibini bastırır.*

Lozan Barış görüşmeleri sürecinde Patrikhane önemli bir sorun oldu gerek bu süreçte gerekse sonrasında Patrikhane Karagöz Dergisi çizerlerinin hedefindeydi.

Türk Yunan Barışmaklığı

Karagöz: Nafile bize elini uzatmağa çalışma* efendi arkandaki papaz eteğini çekdikçe biz seninle el ele veremeyiz!

تورک - یونان باریشمقلنی ؟

فره کوز - نافله زه آئی اوزانغه چالیشه، اکسیندا.
ریس اشدی، آرقه کدهک پاپاس انکی چکدیکه بزینکل
آن آله ورمه بز!

44

Uçtu, uçtu bir papaz uçtu

اوجدی، اوجدی بر پاپاس اوجدی!

پوپانی — آه ورده، زیم پاپاس اوجوس اوراده، کس بوراده! سکریم نیلیس المازام عماره ؟
فره کوز — آمان جوداسی عجمایت، شوطنوک آخری کورپوسلکا و بر کره نوزیندی ایشک پشاند کیشنده و بارپاسی و
میروسندی و آخوسنده جینی قیرلاییر و قیرلاییر آکار! عطلی باشه آل یوقسه سالتده حالک دوماندرها!

45

44 Karagöz, 13 Şeval 1343

45 Karagöz, 13 Recep 1343

Yunanlı: *Ah vire, bizim papas ucmus orada, gelmiş burada! Sekezeğim kılıcımı yapacağım muharebe?*

Karagöz: *Aman çorbacı acele et. Şu topun ağzını görüyorsun ya, bir kere kızışdı mıpapasın peşinden keşişini de, barbasını da, mikrosunu da, Aftosunu dahepsini fırlatır atar! Aklını başına al yoksa seninde halin dumandır ha!*

Türk tarafı Lozan'da Patrikhane'nin kaldırılmasını istemiş ama istediği desteği müttefiklerden bulamadığından Lord Curson'un siyasi meselelerle meşgul olmaması şartıyla İstanbul'da kalması teklifini kabul etmişti.⁴⁶

Ancak Patrik Gregorios'un yerine Konstantin Arapoğlu'nun atanması ve bu kişinin Anadolu'da doğmuş olması ve 30 Ekim 1918 tarihinden sonra İstanbul'a gelmiş olması "etablis" değil "mübadil" olarak değerlendirilmesine neden oluyordu.

17 Aralık 1924 tarihinde Başpapazlığa atanması ile başlayan sorun kısa sürede uluslararası boyut kazanmış ve 30 Ocak 1925 günü Selanik trenine bindirilerek Yunanistan'a gönderilmesi⁴⁷ ile zirveye ulaşmış ve iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir işte bu olay Karagöz Dergisine yukarıda ve aşağıda yer alan karikatürler olarak yansımıştır. [Türk Yunan ilişkilerinin dalgalı seyrinden etkilenen Patrik Araboğlu'nun kemikleri 86 yıl sonra üçüncü iyileşme döneminde geri getirilerek Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks

46 Cahide Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930, İstanbul 2009, Bengi Yayınları.

47 Cahide Zengin Aghatabay, a.g.e

Manastırı'nda yatan diğer patriklerin yanına gömülmüştür.]

Yunan Hazırlanmış Ama Vazgeçmiş

يونان حاضر لانتش اما واز چکش!
جنرال فونديليس — عسكر! .. توركلره عماره احسانى وار. ناسل حاضر سكرز دگى!
قره كوز — حاضر حاضر، هپسى حاضر، باقسه كا هپسك بايلى باغل، طابان باغل! آمان سن استاباغاً اونلره برو تيمز فيستان داها
وردهك قا اوللاز!

48

General: Asker... Türklerle muharebe ihtimali var, nasıl hazırsınız değil mi?

Karagöz: Hazır, hazır, hepsi hazır. Baksana hepsinin paçası bağlı, tabanı yağlı ama sen ihtiyaten onlara birer temiz fistan daha versen fena olmaz.

Türk Yunan Barışı

1926 yılına gelindiğinde Yunanistan'ın Türk taşınmazları üzerinde yaptığı tasarruflara, Mukabele-i Bilmisl Kanunu ile yanıt verilmesi Yunanistan'da telaşa neden olmuştu. Gayri mübadillerin taşınmaz malları üzerindeki sorunu çözmek için Saraçoğlu Şükrü Bey liderli-

ğinde bir heyet 22 Nisan 1926'da Atina'ya gitti, 6 Haziran 1926'da yurda döndüğünde Yunanlılarla kağıt üzerinde anlaşıldığını izah ediyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda tarihe "Atina İtilafnamesi" olarak geçecek olan anlaşma 1 Aralık 1926 tarihinde iki ülke heyetleri tarafından imzalandı ve 5 Mart 1927 günü TBMM'ce onaylandı.

Ancak Yunanlıların işi kağıt üzerinde bırakması ve etabli sorunu konusundaki tartışmalar ile tansiyon zaman zaman yükselmiş, kimi zaman Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının mübadelesi dahi gündeme gelmiş gerginlik yeni atanan Yunan Sefiri Polihroniyadis'in yeni tekliflerini Türk Hükümetine sunması ile görüşmelere yeniden başlanmıştır.

Bugünlerde Venizelos: "Arzum Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut muallak meseleleri halletmek ve iki memleket münasebatını en dostane hale koymaktır" demektedir. İsmet İnönü de hatıralarında bu konuya özellikle değinerek Venizelos'un bu konudaki tutumunu şu sözleri ile dile getirmektedir. "İtilafı devrede Mösyö Venizelos, iki memleket arasında ciddi bir sulh tesis etmesi için bizim gayretlerimize samimi bir arzu ile çarşılık vererek çalışmıştır."⁴⁹

Atina İtilafnamesi'nin uygulamasından doğan sorunların halledilmesi için Türkiye ile Yunanistan Hükümetleri arasında 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara'da imza edilen ve 17 Haziran 1930 tarih ve 1725 sayılı kanunla

49 Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri s.275

yürürlüğe giren Ankara Sözleşmesi mübadele işlerine kesin çözüm getiriyordu.⁵⁰

Türk Yunan Barışı kurulmaya çalışılırken gözönüne gelen unutulmasına imkan olmayan 10 yıl ile 100 yıldır bir türlü sona erdirilemeyen sürtüşme ortamıydı. İşte bu belleklerde ki negatif hatıralar karikatürlere de yansıyor.

Türk Yunan Dostluğu Başlamış

تورك - يونان دوستلغى باشلامش!

يونان مىرخىسى - تشكر ايدوم خارجه وىكى بىك، آرامزه تام بارىشلق اولغى. آرقى برىرىزك انى دوستجه سىقاره كوزىل كوزىل باشلامش .
قرىكوز - كوله كوله كىرىيا، قىط كىدر آق شو آقون قوموسىندن بر تشكك آل . امسالادىتك ملاءمده سادق قله كىز ايجون آرا سىره
آهه قى خاطر لامه كىز غنا اولماز نظر ايدوم

51

Yunan Murahhası: Teşekkür ederim Hariciye Vekili Bey, aramızda tam barışçılık oldu. Artık birbirimizin elini dostça sıkar güzel güzel yaşıyoruz.

Karagöz: Güle, güle (okunamadı) fakat giderayak şu afyon kutusundan bir nefeslik al. İmzaladı-

50 Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri s.276

51 Karagöz, 6 Zilhicce 1343

ğın muhaddimeye sadık kalmanız için ara sıra Afyon'u hatırlamanız fena olmaz zannederim.

Türk Mübadiller Yeniden Karikatürlerde

Karagöz Dergisini incelediğimizde ilk karikatürler Türk Mübadillerin yaşadığı zorluklar ve onların sorunlarına toplumun ve hükümetin duyarsızlığı işlenmiştir. Bir süre sonra karikatürlere konu olan mübadil grubu Rumlar olmuştur. Aradan üç yıl geçmesine karşın sorunların halledilememesi Türk Mübadillerin yeniden dergiye konu olmasına yolaçmıştır.

Türk Mübadillerin sorunlarının aktarılması açısından en önemli nedenin Şeyh Sait Ayaklanması sonrası çıkarılan "Takrir-i Sükun Kanunu" sonucu muhalefet şartlarının zorlanması ile açıklanabilir, gerçekten de ayaklanma bastırılıp ortam biraz rahatlayınca Türk Mübadillerin sıkıntıları yeniden ifade edilebilmeye başlamıştır. 1927 yılında yayınlanan bir karikatürde bir mübadilin hala dağ başında bir çadırda yaşadığı ve iskan sürecinin sıkıntılı olarak yaşandığı vurgulanmaktadır.

Son dönem karikatürlerinde dikkat çeken iki unsur vardır; birincisi mübadelenin boyutları fark edilmiştir ve sorunun büyüklüğü vurgulanmakta işlerin ağır işlemesinin anlaşılabilir olduğu vurgulanmakta, ikincisi ise artık karikatürler Latin Alfabesi ile anlatılmaktadır.

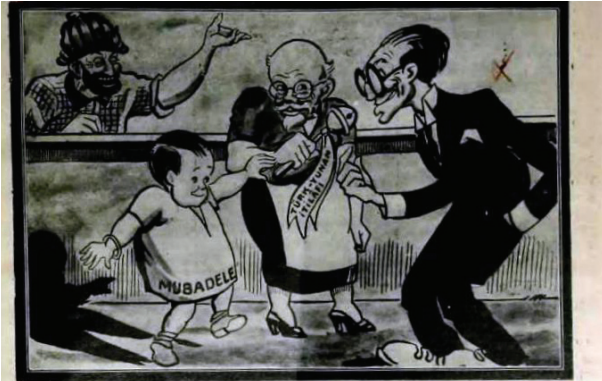
Alttaki karikatürde beş yıl geçmesine karşın sorunun halledilemediği ancak kapsamının büyüklüğü nedeniyle bu sürecin aslında iyi gittiği vurgulanmaktadır.

MUBADELE KOMİSYONU TRAKYAYA GİDİYOR

Hacıvat – Karagöz, bu iş amma ağır yürüycr ha!
 Karagöz – Onun içinde neler var, düşünsene yahu!

52

MÜBADELE İŞLERİ YÜRÜMEYE BAŞLADI!

Karagöz – Oh!.. Oh!.. Kırk bir buçuk maşallah, geçoldu, güçoldu ama işte artık yürümeye başladı!

53

Son söz yerine

Gerçekleştiği dönemde mübadele gündemi oldukça meşgul etmiş; gazetelerden, mizah

52 Karagöz, 29 Birincikanun 1929

53 Karagöz, 2 İkincikanun 1929

dergilerine kadar dönemin basılı medya araçlarında geniş yer almıştır. Mübadelenin ikinci kez ülke gündemine gelmesi (Lozan Mübadilleri Vakfı) kurulması sonucu yaptığı çalışmalar sayesinde olmuştur.

Lozan Mübadilleri Vakfı tarafından yaratılan bu ilgi sayesinde, uluslararası kamuoyu mübadeleyi sadece Yunanlıların başına gelen bir felaket olduğunu zannederken yapılan çalışmalarla Türklerinde bu süreçten etkilendiğinin fark edilmesi sağlanmıştır.

Bir başka farkındalık ihtiyacı da Türk kamuoyunda ortaya çıkmıştır. Sadece bu panelden bir hafta öncesinde Türk medyasında yaptığım bir taramada mübadillerle ilgili 3 olumsuz⁵⁴ ve doğru olmayan habere rastlanmıştır.

Türk Mübadiller Yunanlı kaderdaşları gibi örgütlenemedikleri ve çalışmalarında bir devlet desteği sağlayamadıkları için kendilerini anlatmakta çok geç kaldıkları gibi çok iyi de anlatamamışlardır, bununla birlikte Lozan Mübadilleri Vakfı'nın gündeme getirmesiyle birlikte mübadele konusu ile ilgili on yıl içinde onlarca kitap, belgesel, film vb çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Karagöz Dergisi Mübadelede karşılaşılan sorun ve olayları karikatürlerine konu etmiştir. Karikatürlerde hem Türk, hemde Rum mübadillere yer verilmiştir. Dergideki karikatürler dönemin mübadeleye bakış açısını yansıtmaması açısından önemli belgelerdir.

Türk mübadillerin yaşadığı iase ve barınma sorunları geniş yer bulmuş ve kimi zaman

54 Örnek olarak: <http://www.aksam.com.tr/baga,-bahceye-konanlar-5353y.html>

adeta içinde buldukları durumu unutmaları için onurlandırılmıştır.

Bununla birlikte iskânın uygun zirai veya iklim şartların gözetilerek yapılıp yapılamadığına veya malların tasfiyesi sürecinde bırakılan malların karşılığının alınıp alınmadığına veya dil sorunu gibi özgün problemlere ve bölünmüş aile sorunlarına değinilmediği görülmektedir.

Rum mübadillerden yalnızca İstanbul Rumları karikatürlerde yer almıştır. Olumlu bir çizgiye veya sorunlarına rastlanmamış tüm karikatürlerde *gitmek istememeleri* sorunu işlenmiştir.

Uluslar arası bir boyut kazanan Patrikhane ve Etabli sorunları da karikatürlere yansımıştır.

Türk Yunan dostluğuna ilişkin çabalar desteklenmekle birlikte hep derin bir şüphe ile bakılmıştır.

Takrir-i Sükun Kanununun etkin olduğu dönemde Türk Mübadillerin sorunlarının aktarlamadığı anlaşılmaktadır.

Mübadele karikatürleri 1924 ile 1929 yılları arasında dergide yeterince yer almış ve gündemin seyri hakkında okurlarına ve araştırmacılara fikir vermiştir.

Av. Hüseyin ÖZBEK - Değerli konuklar, bir söz vardır ocakta köz kalmadı, konuşacak söz kalmadı diye, ama konuşacak epeyce sözün olduğu anlaşılıyor bu konuda. Şimdi tabii ki süreç uzadı, ama ben bir şeyi daha söyleyeyim. 1919-1922 arası bir Türk - Yunan savaşı ya-

şandı. Burada saldırgan taraf Yunanistan'dı, bir ülkeyi işgal etti, Türkiye'yi işgal etti, ama netice umduğu gibi olmadı. İyonya devleti hayali Küçük Asya Felaketine dönüştü. Mustafa Kemal'in dediği gibi geldikleri gibi gittiler. Tabii bu Yunanistan'da bir travma yarattı, bir iç hesaplaşma yarattı. Kralcılar, Venizelistler gibi bölünmeler oldu. Kendi tabirleriyle Küçük Asya'nın fethine gelen komutanların bir kısmı idam edildi. Yunanistan altüst oldu. Ardından zaten 30 Ocak 1923'teki protokol öncesi fiilen Yunanistan'a çok ciddi bir nüfusun gittiği anlaşılıyor. Burada bir defa saldırganca komşu ülkeyi işgal eden taraf, yani Yunanistan var. Mazlum taraf, ülkesini savunan taraf, yani Türkiye var. Benim bahsettiğim terazi buydu, hakkaniyet buydu, ölçülülük buydu. Tabii ki bir kez daha tekrarlıyorum: Yüzyıllarca yaşadığı toprakları, kuşaklar boyunca anılarının olduğu tarlasının her karşısında, her taşında, her ağacında binlerce anının barındığı bir yeri terk etmek bir trajedi, bir travmadır, bir aile travmasıdır, toplumsal kolektif de bir travmadır. Her ailenin bireysel hikayesi olabilir.

Şimdi böyle bir tablo içinde dönem gerçekliğinden uzaklaşırsa, dönem sosyolojisinden, dönem iktisadından dünyanın dengelerinden Türk - Yunan münasebetlerinin hepsinden arındırıp, soyutlayıp stüdyoda yeniden kurgularsanız sanal tarih çıkar, farklı şeyler çıkar. Tarih yeniden yazılmaz bu anlamda, ama yeniden değerlendirilir. Şimdi burada bir ölçüsüzlük var. Bir de insanların iki türlü davranışı olur; bir bireysel, çağdaş bir insanın davranışı bireyseldir. Dengeleri vardır, dünyaya bakı-

şısı vardır, aldığı demokrasi kültürü doğrultusunda fert olarak davranır. Bir de kabile, klan davranışı, aşiret davranışı vardır. Sokakta iki kişi kavga ediyor. Birey olan, yurttaş olan der ki, kim haklı, kim haksız bir anlamam lazım. En azından durun, susun der, müdahale eder, ayırır, ama kabile davranışıyla davranan bu benim aşiretimden, öbürü hasım taraf der, Allah ne veriyse saldırır. Öbürünü hiç dinlemeden belki kendi kabilesinden, aşiretinden olan karşısında yüzde 100 haklı olsa bile öbürüne bindirir. Bakın, fark bu.

Şimdi Türkiye’de bu anlamda böyle aşiret psikolojisi içinde tırnak içinde çağdaş aydınlar türedi. Aslında bir klan psikolojisiyle hareket ediyorlar, bir kabile psikolojisiyle hareket ediyorlar, *“bizim grup ne derse haklıdır, öbür grup da ne derse haksızdır”* diyorlar. Böyle olmaz, böyle yurttaş da olunmaz, Türkiye’de demokrasi de inşa edilmez. Mübadele konusunda da bu ölçüsüzlük, bu sübjektiviteye dikkat çekmek istedik. İstanbul Barosu bundan sonra da bu tür etkinlikleri düzenleyecektir. Burada elbette ki öncelikle hukuk ve vicdan terazisi olacaktır, bilimsellik olacaktır, hukuksallık olacaktır. Ben tekrar bu anlamda bir toparlama yapması için Sayın Kemal Arı’ya söz vermek istiyorum.

Doç. Dr. Kemal ARI - Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Tabii ki saat 14.00’ten beri buradayız, mübadele konusunu değişik boyutlarıyla ele aldık. Ben kendi konuşmamda öncelikli olarak tabii ki mübadelenin önemi, mübadele üzerine yapılmış olan yayınlar ve Türkiye’de tabii ki özellikle Mübadele Vakfıyla

birlikte bu konunun gündeme gelişini ele aldım, ardından da mübadelenin tarihsel arka planını elimden geldiği kadar irdelemeye çalıştım. Sonra çok değerli iki arkadaşım mübadele konusunu değişik boyutlarıyla irdelediler. Değerli araştırmacı Neval Konuk tabii ki mübadele öncesinde Yunanistan'da kalan Türk mimari eserlerinin envanterinden hareket ederek bize bugünkü durumunu verdi. Sonra sevgili Esat Ergelen de tabii ki Türkiye'nin kendi gülmece tarihinde veya karikatür tarihinde çok önemli bir yeri olan Karagöz Dergisinden hareketle bir medya organının bir tabii ki karikatür sanatının nasıl baktığını irdeledi.

Ben tabii ki bu konunun çok yönlü olarak irdelenebileceğinin bilincindeyim. Yani genel çerçevenin çok daha ötesine giderek, çok daha özel boyutlarıyla konunun irdelenmesi gerektiğinin tabii ki farkındayım. İşte zaman zaman dile geldi, az önceki karikatürlerde de gördük, en önemli konulardan bir tanesi envali metrukedir. Yani gerek Yunanistan'a gelen Ortodokslardan kalan mal varlığı ve gerekse Yunanistan'dan gelen Müslümanlardan kalan mal varlığı, bunlarla ilgili tabii ki hem o dönemde yaşanmış olanlar, hem de sonraki süreçte bu mallara ilişkin yaşanmış olanlar, bunun başlı başına irdelenmesi gereken bir konu olduğunu düşünüyorum.

Bir diğer önemli boyut tabii ki psikolojik boyut, yani kuşaklar üzerinde mübadelenin etkisi ne oldu? Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü aslında bugün de Türkiye'de belli bir bilinç oluştu bu konuda ve insanlar kendi köklerini arıyorlar, yani kendi köklerini araştırıyorlar. Fakat sosyal bilimler açısından

konunun başka bir önemi daha var. Bugünkü Türkiye'nin sosyolojik yapısını irdelemek adına bu tür incelemelerin, araştırmaların çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Şimdi ben mübadeleyle ilgili belki bir sonuç mahiyetinde de olacak şöyle bir boyuta dikkat çekeceğim. Az önce de vurguladım, mübadillerin gelmesinden sonra karşılaşılan güçlükler, yani Türkiye ayağı anlamında bunu söylüyorum. Değerli arkadaşlarım, aslında iki taraf uzunca bir zaman birbirinden habersiz ve ilgisiz bir şekilde var oldu. Yani Yunanistan'da tabii ki bu konudaki araştırmalar bizden çok çok önce başladı ve daha mübadillerin, mübadil dediğimiz tabii bu kapsama giren Ortodoksların Yunanistan'a gitmesiyle birlikte birtakım anket çalışmaları yapıldı. Sözel tarihçilik dediğimiz araştırmalar yapıldı ve bunlar birtakım vakıflar aracılığıyla arşivlendi. Küçük Asya Araştırmaları Merkezinde bunlar tabii ki uzunca bir zaman korundu ve Türkiye'de -konuşmamın ilk evresinde özellikle vurgulamıştım- ben bunun tabii ki bir bilinçsizlik olduğunu düşünüyorum, yoksa çok özel bir maksat olduğunu, amaç olduğunu içinde zannetmiyorum. Türkiye uzunca bir süre suya, sabuna dokunmadı bu konularda, yani araştırma birimleri, üniversiteler bu konuya çok fazla eğilmedi ve bugün hâlâ da yeterince eğildiğini söylemek de mümkün değildir.

İşte, yani tarih belgeleri Hüseyin Bey de burada, o da göç konusu üzerine çok araştırmalar yaptı, yazılar yazdı, başka arkadaşlarımız da bunu yapıyorlar, arşiv belgeleri tabii yeni yeni bize ufuklar açıyor. Yani onlar bir şekilde tabii

ki kataloglara girdikçe ve kullanıma açıldıkça bize konunun sosyal temelleri üzerinde yeni açılımlar tabii ki ortaya koyuyor. Yani daha da ileriye doğru bu konunun çok daha ciddi biçimde ele alınacağını, alınması gerektiğini düşünüyorum. Fakat bir önemli konu var, o da bu araştırmaları yaparken gerçekten ölçünün kaçırılmaması, tekrar tekrar altını çiziyorum, halkların tabii ki bana göre bir suçu yok. Yani 19. Yüzyılın en önemli araçlarından birisi olan propaganda buna ister ideolojik propaganda deyin, ister milliyetçi propaganda deyin, her neyse, imparatorlukların yapısını dağıtan o tabii ki önemli olgu Osmanlı İmparatorluğunun yapısının da dağılmasıyla sonuçlanmış ve kendi ulusal kimliklerine ilk sarılanlar Türkler olmamıştır, en son olmuştur. Bunun altını çizelim, hatta **Mustafa Kemal Atatürk**'ün bir konuşması var, buradaki pek çok değerli konuşmacı da bunu biliyor. Birtakım ayrılışları, yani etnik temelde milliyetçilik hareketleriyle birlikte Osmanlı Devletinden ayrılanları ele aldıktan sonra *“Biz onların arasından sopayla kovulduktan sonra ne olduğumuzu düşünmeye başladık ve kendimize geldik”* demeye getiriyor.

Türkiye’de milli uyanış ve milli devlet yapısı Balkan toplumlarına göre son derece geridir, yani geri bir zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Şimdi mübadele tabii az önce de vurguluyorum, vurgulamaya çalıştım. Biraz ben sosyal yönleri üzerine bazı hususları ele alacağım, ben tabii ki mübadele konusunda araştırma yapmaya başladığımda önce konunun bir resmi çerçevesini çizmek gerekiyordu tarihsel anlamda, bunu ortaya koyduktan sonra bazı araştırma-

larla pek çok yönü üzerinde de duruldu. Fakat mübadele gemileri üzerine yoğunlaştığımda ve ona ilişkin belge okumalarına başladığımda gerçekten değerli arkadaşlarım, hâlâ şu anda üzerinde durulması gereken ve araştırılması gereken yığınla konu olduğunu çok net bir biçimde gördüm. Az önce konuşmamda vurguladım, dedim ki, örneğin salgın hastalıklar, veba riski, fare itlafı, bunu bir örnek olarak verdim, ama bu sadece onlardan bir tanesi. Bakın, kültürel anlamda üzerinde durulan o kadar çok konu var ve günümüze o kadar yalan yanlış aktarılıyor ki, iş dönüp dolaşıp Balkanlar nasıl Türk oldu, kimler Türk'tü ya da Türk değildi gibi değişik bir tartışma boyutuna gelebiliyor. Hatta bakıyorsunuz çok önemli birtakım konularda ideolojik yarışlar yaptırılabilir. Yani bilimsel bir konuda ideolojik birtakım yarışlar yaptırılması doğru değil, yani benim ideolojime göre, benim inanışıma göre, senin inanışına göre, yani bilim bir gerçeklik üzerinden yürür ve anlama ilkesine dayanır ve dolayısıyla önce bilimsel veriler ışığında anlamak gibi bir eğilim var.

Ben bir kongrede şöyle bir şeye tanık oldum, bunu çok rahatlıkla dile getirebilirim. Hatta bu Antalya'da olmuştur, neredeyse mübadiller ayaklandı, orada birisi çıktı, Girit'teki bütün neredeyse mübadillerin köken itibarıyla Türk olmadıklarını ifade edecek oldu, ortalık kaynadı, insanlar ayağa kalktı bize bu nasıl söylenir diye. Şimdi tabii ki, yani bu tür yorumlar yapanların da biraz akıl ve izan ölçüsü içerisinde hareket etmesi lazım, Osmanlı İmparatorluğunun iskân politikalarını çok iyi

bilmesi gerekir, hangi bölgeden hangi diyelim ki, boyların alınıp nerelere göç ettirildiğini iyi bilmesi gerekir, ondan sonra gidilen o coğrafyalarda tabii ki Türkleştirme politikalarını da iyi bilmek gerekiyor. Yani bunları da iyi irdelemek gerekiyor, yoksa sığ bakışlar bizi tamamen yanlış noktalara getirecekler.

Şimdi sosyal yapı analizlerine dönük araştırmaların yetersizliği üzerinde durdum, daha önce de durdum. Şimdi bakın, değişik kereleler dillendirildi, gelen bu göçmenler ne oldu? Ben bir-iki bu konuyu açmak istiyorum, yani önemli olduğunu düşünüyorum. Gelen göçmenlerle ilgili o günkü koşullarda çok derinlemesine, çok ayrıntılı ve bilimsel verilere dayalı araştırmalar ve tasnifler yapılamadı, yapılması da beklenemezdi. Çünkü az önce anlattım, daha Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtarılmış bölgelerde bir hükümet otoritesi bile ortada yokken hem bu taraftan, hem de öteki taraftan nüfus kendiliğinden yer değiştirmişti ve geçen yaklaşık, çünkü 1923 yılının sonlarında ancak fiilen resmi anlamda göçmenleri karşı taraftan alıp, Türkiye'ye getirme süreci başlar. O süreç içerisinde Türkiye kendi elinde göçmenleri yerleştirilebilecek yerleştirme alanlarında ne kadar taşınmaz bağ, ne kadar arazi, ne kadar ev, ne kadar hamam, ne kadar değinmen olduğu bilgisine dahi sahip değildi. Büyük bir bocalama kendini gösteriyordu. Az önce Esat Beyin sunusunda da geçti Mustafa Necati adı, Mustafa Necati tabii ki ilk mübadele imar ve iskân vekilidir, bakanıdır, ama şunu söylemek gerekirse, cevval kişiliği, canlı kişiliği, dinamik yapısıyla gerçekten de mübadele konusunda

gözü gibi titrediğini ben o dönemin arşiv belgelerinde çok iyi biliyorum. Örneğin, o dönemde iskân komisyonlarına şu tür telgraflar gönderiyor: *“Şu anda bile bulunduğunuz yörede yeni doğmuş çocuğuna süt veremeyen tek bir anne bile varsa bana bildirin. Üşüyen, çoluk çocuğunu ısıtamayan, karnı aç dolaşan tek bir göçmen kardeşim varsa bana bildirin”*

Değerli arkadaşlarım, şimdi bazen şöyle yorumlar yapıldığına da tanık olduğumda üzüliyorum: Sanki o zamanki Türkiye’de her şey çok güllük gülistanlık, gayrisafi milli hâsıla örneğin 100 dolara bile yaklaşmamış, sanki binlerce dolara ulaşmış, Türkiye sanki pek çok sorunlarını çözmüş ve sanki mübadele göçmenlerini tabii ki hevesle Türkiye’ye getirirken elindeki imkânları sanki bunlarla paylaşmamış ve dolayısıyla eline-yüzüne çok şey bulaştırmış gibi bir hava da estirmek isteniyor. Bunların yanlış olduğunu düşünmek gerekir, çünkü o dönemdeki literatürde aynen şöyle söyleniyor: Gelen muhacir kardeşlerimiz bize tarihin bir yadigarıdır, yani tarihin bize sunduğu bir emanettir ve dolayısıyla bu şekilde bir hissi yaklaşma var. Örneğin, en önemli konulardan bir tanesi o dönemde çok sınırlı olmasına karşın sivil toplum örgütlerinin göçmenler için yapmış oldukları yardım kampanyalarıdır. Burada sevgili Eda var İstanbullu bir araştırmacı arkalarda oturuyor, onun bu konuda çok değerli çalışmaları olduğunu ben biliyorum. Çünkü bazı yazılarında yayınladık kendi akademik dergilerimizde, gerçekten o dönemde milli duyarlılık en üst düzeye ulaşmıştı ve Türkiye kendi yaralarını bu kaynaşma ve bu birlik ruhu içerisinde aşmaya çalıştı.

Bakın, bir örnek vereceğim gemilerle ilgili, Türk gemileriyle göçmenler getiriliyor. Gemilerde gelen tabii insanlar, hayvanlar, hayvanların büyük olanı, küçük olanı bütün bunlar için tek tek fiyatlar belirlenmiş ve Türk gemicileri kalkıp Kavala'dan, Selanik'ten, şuradan buradan insanları toplayıp getirmeye çalıştığında onların da bazı yükümlülükleri var. Örnek vereceğim, az önce de anlattım, bir kere dezenfekte, yani fare itlafı bu kesinlikle yapılacak ve bunlar her yere görülecek biçimde açılacak. Belli oranda tabii ki hemşiresi yanına alacak, hemşiresini, doktorunu yanına alacak, ilaç depolayacak, güvertelerin üzerinde su sarnıçları bulunduracak, diyelim ki, eğer doğum yapmış olan anneler varsa bunlar için tabii kamara biçiminde Türkiye'ye getirilmesini sağlayacak imkânlar hazırlanacak. Kış kıyametse ve eğer şeylerin üzerinde, yani açık alanlarda güvertede göçmenlerin gelmesi gerekiyorsa, bunların ıslanmaması, kardan, yağmurdan ıslanmaması için önlemler alacak bir sürü yükümlülükler getirilmiştir gemilere ve fiyatlar belirlenmiştir. Örnek vereceğim, bunlardan bir tanesi Ümit Gemisidir, ama o tarihlerde tabii anlatmaya çalıştığım o zamanki dünya şimdiki dünya gibi değil, bir kara propaganda başlatılmış. Mesela deniliyor ki, Türkiye'ye gidecek olan Yunanistanlı Müslümanları bu Kavala'da ve Selanik bölgelerinde yapılan, işte Girit adasının değişik yerlerinde yapılan propagandalarda o dönemde işleniyor, arşiv bölgelerine yoğun biçimde yansımıştır. Deniliyor ki, onlar Türkiye'ye götürüldüklerinde Karadeniz bölgesinin geçilmeye asla müsait olmayan coğrafyalarına yerleştirilecek. Sen burada ge-

niş araziler bıraktın, oralara gidiyorsun, nasıl orada yaşayacaksın? Gemi bakın, o limandan bu limana savruluyor. O zamanki talimatnamelere göre de Yunanistan'a giden gemiler kömürünü Zonguldak'tan yüklemek zorunda, yani Zonguldak kömürü yükleyecek. İzmir'den de giderse Türkiye'den kömürlerini yüklemiş olarak gidecek, yani yabancı bir limanda kömür aktarması, yüklemesi yapamıyor o zamanki mevzuata göre, bunu anlatmaya çalışıyorum. Gemi zaten 50 yıllık bir gemi, kalkmış Kandıye'ye gitmiş ve orada bu propagandanın etkisiyle göçmenler gemilere binmemek için diyorlar. Bu tabii ki anlaşılabilir bir psikoloji, yani o insanlara baktığımız zaman aslında büyük bir dram olduğunu da görüyoruz. Gemi inanır mısınız kazanlarını çalıştırıyor, tabii ki o zamanlar çalışırken bir kömür harcanacak, bir süre sonra hareket edecek diye düşünülüyor, fakat bu sözünü ettiğim muhalefetten dolayı göçmenler binmediklerinden geminin kazanları soğuyor. Ondan sonra araya birkaç gün giriyor, yeniden kazanlar çalışıyor falan filan derken daha gemi hareket etmeden yakıtının önemli bir kısmı bu şekilde, kömür tabii ki yakıtının bir kısmı bu şekilde harcanıyor. Ondan sonra bir fırtına, gemi savrulurken, sürüklenerek tabii ki motoru da çok güçsüz, gidip Kandıye açıklarında bir sığ alana saplanıveriyor ve sonra bu gemi sökülerek Türkiye'ye getirildi. Bakın, yani sadece bir örneği anlatmaya çalışıyorum.

Bir örnek daha verip, konuşmamı tamamlayacağım. Örneğin, gemiciler bakın, bu psikolojiyi de, bu milli psikolojiyi de iyi algılamak

lazım. Mustafa Necati Mecliste konuşuyor: “*Şu anda Akdeniz’de milli bayrağımız altında kendi gemilerimizle kendi göçmenimizi taşıyoruz*” Bu bir kabotaja hazırlık, az önce anlattım onu, yani kabotaj sürecine hazırlık, bunu anlatıyor. Bunu heyecan dolu bir konuşmayla anlatıyor ve büyük alkışlar arasında anlatıyor. Hani muhacir yerleştirme işleri başarılı mı oldu, başarısız mı oldu falan filan, o dönemin kendine özgü siyasi koşulları. Terakkiperver kurulmuş, onların eleştirisi var, gensoru veriliyor, hükümet düşürülecek, o olmuş, bu olmuş, bakanlık da yürümüyor. Bakanlıkla yürümüyor denildiği anda zaten göçmenlerin önemli bir kısmı gelmiş ki, artık gelmiş, yani sorunların niteliği değişmeye başlamış, onu anlatmaya çalışıyorum. Bir örnek daha, gemici tabii ki bunu kendi gemisini oraya götürüp getirecek bir af buyurun büyükbaş hayvansa, ondan alacağı ücret 1 lira, bir küçükbaş hayvan geliyorsa, örneğin koyun 25 kuruş ve örneğin bir göçmen geliyorsa, onun için belirlenen ücret belki 5 lira. Şimdi niçin böyle? Çünkü gelecek olacak olan oradan o hayvanlar var ya, milli bir sermaye olarak görülüyor. Yani göçmen ne kadar mal getirebilirse o kadar iyi olacaktır politikası güdüyor. At arabalarını gemilere yükleyerek getiren göçmenler dahi var, at arabalarını, atlarını yükleyerek gelen göçmenler var.

Akdeniz Gemisi’nin başına gelen bir olayı anlatayım. Tabii ki Kavala’da gemiye göçmenler binecek. Adam 4.000 tane sürüsüyle ve 3 çobanıyla binip bir anda göç tabii ki gemiyi kaplayınca artık geminin kaptanı feryadı figan, ben bundan alacağım parayla masra-

fımı nasıl kurtaracağım diye ve o yoksul hükümet gemicilerin zararlarının altına girerek bunları ben devletten ödeyeceğim diye devlet hazinesinden bunlar çatır çatır ödenmiştir. Bu çok önemli bir şey, o günkü Türkiye başardı bunu, bugünkü Türkiye'nin böyle milli projeleri var mı? O ayrı tartışma konusu, milli devlet falan filan ayrı konu, bakın o konulara girmiyoruz. Konumuz da o değil zaten, konumuz doğrudan doğruya mübadele, ama o yoksul Türkiye bunu başardı, bunu başarabildi. Yani bu duyguyu, bu sahiplenme duygusunu zannediyorum iyi görmek gerekir. Sonradan hatalar yapılmış, yeterince üzerinde durulmamış, toplum psikolojisinde birtakım çatlama olmuş. İşte af buyurun, gavur tohumu denilmiş, başka şeyler denilmiş. Tabii ki bunlar çok kötü şeyler, yaşanmış bunlar, hatta ve hatta özellikle göçmenlere toprak dağıtılması sürecinde yerli unsurların toprak verilen göçmenlere dönük olarak birtakım önyargıları da oluşmuş. Bunlar zaten kayıtlarda var, bunları yadsıma yok, ama biz tabii ki kolektif bakmak durumundayız. O açıdan diyebilirim ki, Türkler 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden beri 1.500.000 insan yollara döküldü. Bunların yaklaşık olarak 500.000'i katledildi. Öyle değil mi Hüseyin Bey? 500.000'i yaklaşık bunların katledildi, bir imha ve kıyım politikası var ve Türkler mübadeleyle Avrupa'dan büyük ölçüde bir kıyımın eşiğinden sökülüp alındı. Bunu iyi bilelim. Mesela, o tarihlerde bir mukabele bilmisil tartışmaları var. Bu da pek incelenmemiş, çünkü Batı Trakya'da bu fiili kıyımın birtakım uygulamaları vardı ve Türk hükümeti buna mukabele etmek konusunda kamu-

yundan gelen baskıları güçlükle  nleyebildi. O açıdan zannediyorum tarihi kendi doğası içerisinde ve kendi değer yargıları içerisinde değerlendirmek en önemli Şey.

Av. Hüseyin ÖZBEK - Yani Kemal Hocamız sonuç olarak dedi ki, tarihi bilim disiplini içinde bakılmalı, soğukkanlı bakılmalı, tarihsel Őartları içinde bakılmalı. Şimdi Balkan kökenli yurttaşlarımız Türkiye’de, Türkiye coğrafyasında belki Trakya, Ege, Marmara’da yoğun, ama Türkiye’nin her kilometrekaresinde, her zerresinde, her metrekaresinde yer aldılar ve Türkiye Cumhuriyeti’nin en üretken yurttaşları oldular, en uygar yurttaşları oldular, en medeni yurttaşları oldular. Bu ülkenin entegrasyonunda bir ulus devlet olarak, üniter bir devlet olarak inşasında ve Cumhuriyet süreci içinde sorumlu yurttaşlar oldular. Çünkü Balkan coğrafyasının farklı yerlerinden gelseler bile bir aşiret, kabile ve klan yapısı içinde değillerdi, yurttaşlık bilinci içinde, uygar insanlar bilinci içinde ve üretken insanlardı. Türkiye Cumhuriyeti’ne, Türkiye’nin kalkınmasına, ekonomik kalkınmasına, toplumsal kalkınmasına, tarımsal teknolojinin çok daha ileri âdeta o dönemde bir sıçrama yapmasına çok ciddi katkıları olmuştur.

Şimdi bu anlamda benim deminden beri özellikle vurgulamak istediğim böyle bir tarihsel süreci, böyle bir sosyolojik süreci laboratuarda yeniden kurgularken çarpıtmak, tarihi tersyüz etmek, tarihi altüst etme, kendi psikolojisi içinden tarihe bakmaktaki yanlışlığa işaretti. Yani neticeyi kelimeler olarak “buradan gidenlerin sorumlusu da Türkiye’dir, buraya

gelenlerin yaşadığı buradaki o dönemdeki sorunların sorumlusu da Türkiye'dir" gibi bir önyargıyla bütün faturayı Türkiye'ye çıkarmak ve Yunanistan'ı tümüyle pirüpak adli sicil kaydı temizdir gibi aklamının yanlışlığına dikkat çekmek istiyorum. İşte demin dediğim vicdan terazisi, hakkaniyet ölçüsü burada devreye girmelidir diye düşünüyorum. Ben Esat Beyin demin dediği gibi gerçekten 1683 Viyana bozgunundan sonra 1699'a kadar Osmanlı savaştı, Belgrat'a kadar Orduyu Hümayun-u geri çekti. İşte o zaman Karlofça Anlaşması ve ondan sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1993 Harbi, ardından Balkan Savaşı faciaları yaşandı ve yüzyıllar içinde sürekli göçler, sürekli daralma, sürekli büzülme, yollardaki facialar, oradaki kıyımlar, oradaki katliamlar bütün bunların kültürel mirasını ve psikolojinin taşıyan kuşaktan kuşağa da belki kısmen aktaran sosyal genetik anlamında insanlarımız Rumeli kökenli, Trakya kökenli, Balkan kökenli insanlarımız bir şeyi çok iyi bilirler: **Vatan kaybetmenin ne demek olduğunu.**

Ben o bakımdan da buradaki dostlarımıza tekrar teşekkür ediyorum bu saate kadar duyarlılıkla dinledikleri için, belki söylenecek çok daha şey var, ama sizin sabrınızı da zorlamak istemiyorum. Baromuzun bundan sonraki etkinliklerinde de sizi aramızda görmek istiyoruz. Değerli konuklarımıza bugünkü katılımları için bunun anısına baromuzun ufak hediyeleri de takdim edilecek, toplu bir fotoğraf çektirilecek. Bunun için Başkanımızı buradaysa bir haberdar edelim ve bu arada da Esat Bey ve Neval Hanımın diyecekleri varsa biraz

da zaman özenini de göz önüne alarak buyurun diyelim

Esat Halil ERGELEN - Aslında bıraktığımız şeylerle yeniden buluşuyoruz. İşte en önemli mimari eserlerimizi Neval Hanım bize keşfedip, kazandırıyor. Selanik kitabını da dört gözle bekliyoruz. Doğrusunu isterseniz bu coğrafyadaki toplumlar bin yıllardır, yani Makedon döneminde de, Bizans'ta da, Osmanlı döneminde de bir arada yaşadı. Bizim bu yılki Lozan Mübadilleri Vakfı olarak talebimiz de bizi aradan ayıran bu vizelerin kaldırılmasıydı. Çünkü çok net iki toplum siyasiler olsun, emperyalistler olsun oyuna geldi, o oldu, bu oldu birbirine girdi, ama **Atatürk** ve Venizelos daha 1933'te bu düşmanlık dönemini kapattı. Şu anda aslında üçüncü iyi dönemi yaşıyoruz, Bayar döneminde yine bir Türk-Yunan yakınlaşması oldu. 1999'dan beri Allah aşağıdan, Amerika yukarıdan bastırdı, biz bir araya geldik ve Lozan Mübadilleri Vakfı olarak o zamandan beri bu topraklara geziler düzenliyoruz. Gerçekten halklar arasında bir sorun olmadığını görüyoruz. Şu meşhur Pontus soykırım günü 19 Mayıs biz her yıl oraya gidiyoruz. Pontus köylerinde o afişleri görüyoruz, ama emin olun o afişler yalnızca duvarda kalıyor. Biz o köylere gittiğimizde o afişlerin amacına ulaşamadığını, Türk-Yunan düşmanlığını körükleyemediğini, ama bizim bu mübadil buluşmalarıyla Türk-Yunan dostluğuna daha fazla hizmet ettiğimizi görüyoruz, tanık oluyoruz. Son zamanlarda önemli bir unsur da diziler, 5-6 Yunan kanalında 15 civarında Türk dizisi oynuyor ve dublajsız olarak Türkçe yayınlanıyor ve Yunanistan'da Anadolu kökenli mübadillerin önemli bir kısmı

Türkofon bu dili hâlâ unutmamışlar ve bu diziler de bu işi birazcık destekliyor.

Dr. Neval KONUK - Yunanistan'a yapacağımız ziyaretlerde en azından daha bilinçle etrafa bakmanızı istiyorum ya da en azından Türkiye'den giden Rumlarla temasa geçmenizi istiyorum. Şu anda gerçekten Esat Beyin dediği gibi önyargılar kesinlikle kırılmış durumda, çok sayıda Türkçe kursu var. Atina'da benim bildiğim 10-11 tane açılmıştı Ağustos ayında ziyaret ettiğimde, yaklaşık her gece Türk dizilerini Esat Beyin de dediği gibi 1.500.000 - 2.000.000 Yunanlı seyrediyor, özellikle krizden dolayı da dışarı çıkıp eğlenemedikleri için oturup dizi seyrediyorlar. Bunun da gerçekten iki halkların kaynaşmasında çok etkili olduğunu düşünüyorum. En büyük mübadil **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**'ü de burada saygıyla anıyorum.